

Todistajan totuudessa pysyminen rikosoikeudenkäynnissä - totuusvelvollisuudesta informointi ja sen kehittäminen

Rantanen, Jonne

Laurea-ammattikorkeakoulu
Laurea Hyvinkää

**Todistajan totuudessa pysyminen rikosoikeudenkäynnissä -
totuusvelvollisuudesta informointi ja sen kehittäminen**

Jonne Rantanen
Liiketalouden koulutusohjelma
Opinnäytetyö
Toukokuu, 2009

Jonne Rantanen

Todistajan totuudessa pysyminen rikosoikeudenkäynnissä - totuusvelvollisuudesta informointi ja sen kehittäminen

Vuosi 2009 Sivumäärä 47

Oikeudenkäynnin keskeisin pyrkimys on aineellisen totuuden saavuttaminen, jota edesauttaa todistajalle asetettu ja rangaistussanktioin tehostettu velvollisuus pysyä totuudessa. Henkilö-todistelua pidetään tärkeimpänä todistuskeinona oikeudenkäynnissä, mutta todistajien kertomuksille annetaan usein liikaakin merkitystä. Valheelliset todistajankertomukset vääristävät osaltaan ratkaisun pohjana käytettävää aineistoa, jolloin aineellisen totuuden saavuttaminen saattaa estyä. Perättömän lausuman ollessa yksi vaikeimmin näytettävistä rikoksista ja vain räikeimpien tapausten päätyessä tuomioistuinkäsittelyyn asti rikosten todellinen määrä on huomattavasti suurempi.

Todistajan totuusvelvollisuudesta informointi on yksi keino varmistaa todistajan pysyminen totuudessa. Opinnäytetyön tavoitteena oli kehittää todistajan informointiin liittyviä menetelmiä, joilla on mahdollista edistää aineellisen totuuden saavuttamista. Opinnäytetyön tuloksena syntyi etukäteisinformointia laajentavia menetelmiä, kesken kuulemista suoritettavia informointitapoja edellytyksineen sekä ehdotus jälkikäteisinformoinnin käyttöönotosta menetelmiseen.

Opinnäytetyö rakentui lähinnä oikeussääntöjen tulkinnalle ja systematisoinnille. Pääasiallinen aineisto koostui prosessi- ja rikosoikeudellisesta kirjallisuudesta, lainsäädännöstä esitöineen sekä tilastotiedoista. Varsinaisia lähteitä täydennettiin omilla havainnoilla ja kokemuksilla lukuisista rikosoikeudenkäynneistä.

Asiasanat perätön lausuma, todistajanlausunto, oikeudenkäyttö, aineellinen totuus, rikosprosessin periaatteet

Jonne Rantanen

Witness In A Criminal Trial - Informing Of The Obligation To Tell The Truth

Year 2009 Pages 47

The most fundamental objective of a trial is achieving material truth. A witness has an obligation on pain of criminal sanctions to tell the truth to support this objective. Witness' testimony is considered to be the most important form of evidence. However, often too much value is given to the testimonies of witnesses. For one, false testimonials distort the material used to produce the verdict and thus hinder achievement of material truth. Perjury is one of the most difficult crimes to prove and only the most distinct cases end up reported to prosecution. In conclusion, the true number of perjuries is far greater than statistics show.

Informing the witness upfront of his responsibility to tell the truth is one way to ensure the trustworthiness of a testimony. The objective of this thesis was to develop methods of informing the witness to assist achieving material truth. As an outcome of this thesis, methods of expanding the upfront informing, methods and conditions of informing the witness during the testimony and a proposition of afterward informing were developed.

The thesis was based on interpretation and systematisation of judicial norms. The essential material consisted of literature concerning procedural and criminal justice, legislation and statistics. The actual material was completed with experiences and observations of numerous trials.

Key words perjury, testimony, administration, material truth, principles of a criminal trial

Lyhenneluettelo

BrB	Brottsbalken
EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus / Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
KP-sopimus	Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus
OK	Oikeudenkäymiskaari (1.1.1734/4)
PL	Suomen perustuslaki (11.6.1999/731)
RL	Rikoslaki (19.12.1889/39)
ROL	Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa (11.7.1997/689)
YSL	Laki yleisistä syyttäjistä (11.3.1997/199)

SISÄLLYS

1	Johdanto.....	8
1.1	Opinnäytetyön tavoite	8
1.2	Opinnäytetyön menetelmät ja aineistot	8
1.3	Rakenne ja rajaukset	9
2	Perätön lausuma ja todistajan totuusvelvollisuus.....	11
2.1	Rikokset oikeudenkäyttöä vastaan	11
2.2	Perätön lausuma rikoksena	12
2.2.1	Perätön lausuma tuomioistuimessa	16
2.2.2	Törkeä perätön lausuma tuomioistuimessa.....	18
2.2.3	Tuottamuksellinen perätön lausuma.....	19
2.2.4	Rajoitussäännös.....	21
3	Todistajan kuulemista edeltävät toimet.....	22
3.1	Todistajan henkilötiedot.....	22
3.2	Todistajanvala ja todistajanvakuutus	23
3.3	Todistajan etukäteisinformointi	24
4	Informoinnin laajentamisen tavoitteet ja vaikutukset	25
4.1	Aineellisen totuuden saavuttaminen.....	25
4.2	Preventiiviset vaikutukset	25
4.3	Kustannusnäkökulma	26
4.4	Todistajan oikeusturva	27
4.5	Moitittavuuden arvioiminen	27
5	Henkilötodistelun luotettavuus.....	28
5.1	Valehteleva todistaja.....	28
5.2	Todistajanlausunnon totuuskriteerit.....	29
5.3	Muistin merkitys.....	30
6	Rikosprosessin tavoitteiden ja periaatteiden merkitys.....	31
6.1	Aineellisen totuuden tavoite.....	31
6.2	Taloudellisuustavoite	32
6.3	Oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuus	32
6.4	Rikosprosessin rooliperiaatteet	34
6.4.1	Tuomioistuimen rooli	35
6.4.2	Syyttäjän rooli	36
6.5	Asianosaisasetelmien merkitys.....	37
6.6	Oikeustapaus esimerkkinä informoinnin ongelmakohdista.....	38
7	Kehittämisehdotukset	39
7.1	Laajennettu etukäteisinformointi	40
7.2	Informointi kuulemisen aikana.....	43

7.3	Informointi kuulemista päätettäessä	45
8	Yhteenveto ja arviointi	46
	Lähteet	47

1 Johdanto

1.1 Opinnäytetyön tavoite

Rikoslain säännökset perättömästä lausumasta määrittävät oikeudenkäynnissä kuultavan todistajan totuusvelvollisuuden. Rangaistussanktioin tehostettu velvollisuus pysyä totuudessa edesauttaa aineellisen totuuden saavuttamista, joka on yksi oikeudenkäynnin keskeisimmistä pyrkimyksistä. Etukäteisinformointi on yksi keino varmistaa todistajan pysyminen totuudessa, jonka vuoksi puheenjohtajan on muistutettava todistajaa velvollisuudestaan pysyä totuudessa seuraamuksen uhalla. (Kärkkäinen 1999, 1). Havaintojeni mukaan etukäteisinformointi suoritetaan yleisesti ottaen melko suppeasti, kuitenkin vaihdellen puheenjohtajien soveltamien käytäntöjen myötä.

Opinnäytetyössä tarkastellaan rikoslain 15 luvun perätöntä lausumaa sekä todistajan totuusvelvollisuutta koskevia säännöksiä ja pyritään kehittämään todistajan informointiin liittyviä menettelyjä, joilla voidaan osaltaan edistää todistajankertomusten luotettavuutta. Varsinaisina kehittämiskohteina ovat etukäteisinformoinnin laajentaminen, kuulemisen aikana tapahtuva informointi sekä jälkikäteisinformoinnin käyttöönotto, joista käytän yhteistä nimitystä laajennettu informointi. Vailla merkitystä ei kuitenkaan voida jättää informoinnin laajentamista vastaan puhuvia seikkoja, kuten eräitä oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimuksia sekä akkusatorisen rikosprosessin periaatteita, jotka tietyssä määrin rajoittavat kehittämismahdollisuuksia.

Vuoden 2008 aikana käräjäoikeuksissa ratkaistiin 46 tuomioistuimessa annettua perätöntä lausumaa. Samana vuonna syyteharkinta epäilyistä perättömistä lausumista johti syyttämättä jättämiseen 70 kertaa, joista 58 johtui näytön puuttumisesta. (Tilastokeskus 2008). Tästä voidaan päätellä, että perätön lausuma on erittäin vaikeasti näytettävissä oleva rikos ja vain selkeimmät tapaukset päätyvät tuomioistuinkäsittelyyn asti. Rikosten todellisen määrän ollessa merkittävästi suurempi, informoinnin kehittämiseksi löytyy myös konkreettinen tarve.

1.2 Opinnäytetyön menetelmät ja aineistot

Opinnäytetyö on tutkimussuuntaukseltaan oikeusdogmaattinen eli lainopillinen, joten työn pohja on rakentunut lähinnä oikeussääntöjen tulkinnalle ja systematisoinnille. Aihetta on kuitenkin pyritty lähestymään kokonaisvaltaisesti ja erilaisille näkemyksille painoarvoa antaen. Teoreettista tarkastelua on täydennetty empiirisillä päätelmillä, kuten käytännön kokemuksilla ja havainnoilla sekä tuomioistuinlaitoksen henkilöstöltä kerätyillä mielipiteillä. Olen työskennellyt rikosasioiden käräjäsihteerinä vuoden 2008 huhtikuusta asti Helsingin ja Porin käräjäoikeuksissa ja toiminut pöytäkirjanpitäjänä lukuisissa rikosoikeudenkäynneissä, joissa

olen seurannut usean eri puheenjohtajan ja syyttäjän toimintatapoja sekä lukuisien todistajien käyttäytymistä.

Työn pääasiallinen aineisto koostuu oikeuskirjallisuudesta, virallistiedosta, vallitsevasta lainsäädännöstä sekä tilastotiedoista. Aihetta tukevaa prosessioikeudellista kirjallisuutta löytyy melko paljon, mutta etukäteisinformointia itsessään on käsitelty suppeasti. Perätöntä lausumaa on tarkasteltu laajemmin etenkin Päivi Kärkkäisen vuonna 1999 kirjoittamassa tutkielmassa, jonka pohjalta on toteutettu myös aiheen kannalta tarpeellinen oikeusvertailu. Tärkeimmät säännökset koostuvat rikoslain 15 luvusta esitöineen sekä oikeudenkäymiskaaren 17 luvusta. Tilastotiedot on hankittu Tilastokeskuksen internetsivuilta.

1.3 Rakenne ja rajaukset

Opinnäytetyö alkaa perehtymisellä perätöntä lausumaa sekä todistajan totuusvelvollisuutta ympäröiviin näkökohtiin. Tämän jälkeen eritellään oikeudenkäymiskaaren säännöksiin pohjautuvat todistajan kuulemista edeltävät toimet, yhtenä osanaan todistajan etukäteisinformointi. Edellä mainittujen lukujen jälkeen siirrytään tarkastelemaan laajennetun informoinnin hyötyjä ja tavoitteita. Henkilötodistelun luotettavuuden arvioinnista kirjoitetaan luvussa 5, jonka päätelmiä sovelletaan myöhemmässä vaiheessa etenkin kesken kuulemisen suoritettavan informoinnin edellytyksiä määriteltäessä. Oikeudenkäynnin oikeudenmukaisena ja tarkoituksenmukaisena säilyttämisen vuoksi informoinnin edellytyksiä tarkastellaan myös rikosprosessin olennaisimpien periaatteiden kannalta.

Varsinaiset kehittämissuositukset esitetään työn loppuosassa, jolloin aikaisemmin käsitellyt säännökset, periaatteet ja päätelmät toimivat pohjana yksityiskohtaisemmille perusteluille. Ehdotukset on jaoteltu lukuihin kuulemisvaiheittain ennen todistajan kuulemista tapahtuvaan laajennettuun etukäteisinformointiin, kuulemisen aikana tapahtuvaan todistajan informointiin sekä kuulemista päätettäessä tapahtuvaan jälkikäteisinformointiin.

Työ on prosessiympäristöltään rajattu todistajan informointiin käräjäoikeuksien rikosoikeudenkäynneissä. Rajaus johtuu ensisijaisesti rikosprosessin luonteesta, jonka mukaan asian selvittämistä ei voida yhteiskunnallisen intressin vuoksi jättää asianosaisten määräysvallan varaan, vaan aineellinen totuus on pyrittävä selvittämään mahdollisimman tarkasti ja objektiivisesti (Virolainen 2007, 20). Rikosprosessin lähtökohtana onkin virallisperiaate, joka edellyttää oikeussuojan antamista viran puolesta ja yksilön tahdosta riippumatta (Tolvanen 2006, 1333). Edellä mainittujen seikkojen vuoksi puheenjohtajan on aktiivisilla toimillaan edistettävä aineellisen totuuden saavuttamista sekä varmistettava asianosaisten oikeusturvan suojaaminen. Joka tapauksessa aiherajauksista tukee myös se, että suurin osa syytteesen johtaneista

perättömistä lausumista annetaan rikosoikeudenkäynneissä. Myös kirjoittajan käytännön kokemus rajoittuu näihin oikeudenkäynteihin.

Aiheen ulkopuolelle jäävät siten hallinto- sekä siviiliprosessi. Hallintoprosessi on perusmuodoltaan kirjallista menettelyä, jota vain tarvittaessa täydennetään suullisella käsittelyllä. Suullisten käsittelyjen ollessa harvinaisia, myös henkilötodistelun merkitys on vähäinen, mikä taas marginalisoi todistajan informoinnin kehittämisen hyötyjä hallintoprosessissa. (Virolainen 2007, 22)

Siviili- eli riitaprosessissa asianosaisten määräysvallalla on keskeinen osa, minkä vuoksi tuomioistuimen puheenjohtajan rooli on näkymättömämpi kuin rikosprosessissa. Riita-asioista yleisimpiä ovat niin sanotut dispositiiviset asiat, joissa asianosaisilla on valta määrätä siitä, haluavatko he asiansa tuomioistuimen ratkaistavaksi ja missä määrin he haluavat oikeussuojaa prosessissa. (Tolvanen 2006, 1333). Tuomioistuin tekee siten ratkaisunsa asianosaisten tuottaman aineiston perusteella ja sen on sidottu asianosaisten sovinnon sisältöön, vaatimuksiin sekä todistusaineistoon (Virolainen 2007, 17), jolloin ratkaisu muodostuu lähinnä prosessuaalisen totuuden mukaiseksi eikä todistajan informoinnin kehittämiseksi siten ole merkittävää tarvetta. Erikseen mainitsematta, opinnäytetyön päätelmiä ja ehdotuksia voidaan kuitenkin tilannekohtaisesti soveltaa myös hallinto- ja riitaprosessissa tapahtuvaan henkilötodisteluun.

Rikosprosessin asianosaisiin kuuluvat syyttäjät, asianomistajat sekä vastaajat. Rikosoikeudenkäynnissä kuultavista henkilöistä opinnäytetyön kohteena ovat todistajat. Määritelmän mukaan todistaja on oikeudenkäynnin asianosaispiirin ulkopuolinen henkilö, jota kuullaan asian kannalta olennaisten seikkojen selvittämiseksi. Todistajana ei siten voida kuulla asian vastaajaa, asianomistajaa eikä henkilöä, jota on aikaisemmin syytetty käsiteltävänä olevasta teosta. (Frände ym. 2006, 23-24). Työn aihepiiriin kuuluvat myös asianosaispiirin ulkopuoliset henkilöt, joita ei voida kuulla todistajan ominaisuudessa (ks. OK 17:18). Tällaisia henkilöitä, jotka ovat esimerkiksi läheisessä sukulaissuhteessa asian vastaajaan, kuullaan todistelutarkoituksessa.

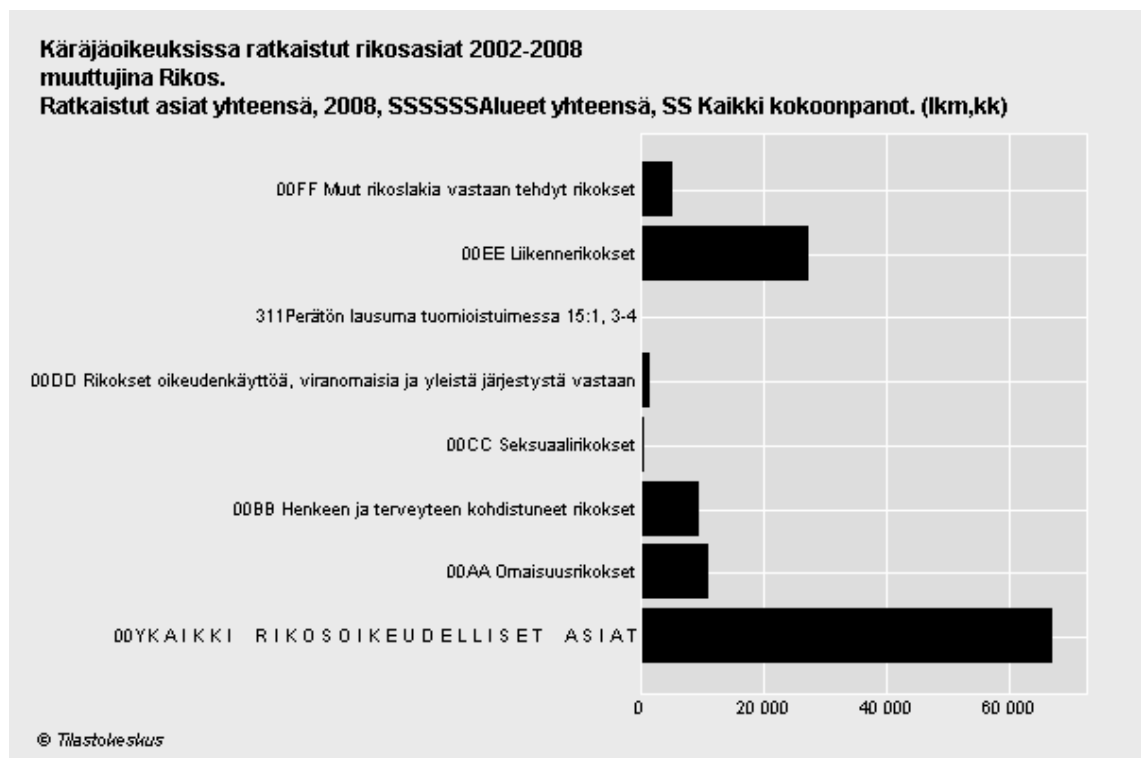
Asiantuntijatodistajat jäävät aiheen ulkopuolelle, sillä heillä ei pääsääntöisesti ole vastaavansalaisia motiiveja väärin tietojen antamiseen tai tietojen salaamiseen kuten todistajilla, joilla saattaa esimerkiksi olla kytköksiä asianosaispiiriin. Päätelmät ovat kuitenkin tietyissä tapauksissa sovellettavissa asiantuntijatodistajainkin. Rikoksesta syytetyn sekä rikoksen asianomistajan informointia ei myöskään ole syytä käsitellä, sillä lainsäätäjät ei ole asettanut rangaistusuhkaa heidän totuusvelvollisuudelleen (Kärkkäinen 1999, 4). Vastaajan prosessuaalista asemaa oikeudenkäynnissä on kuitenkin tarpeen tutkia, jotta etenkin todistajankuulemisen aikana suoritettavan informoinnin edellytyksiä voidaan tarkastella.

Aiheen kannalta tarpeellinen oikeusvertailu saavutetaan Suomen ja Ruotsin lainsäädäntöjen vertailulla. Sen lisäksi, että Suomi ja Ruotsi ovat yhteiskuntina pitkälti vertailukelpoisia, Ruotsin Brottsbalkenin systematiikka sekä säännösten rakenne ovat perusteiltaan hyvin samankaltaisia Suomen rikoslain vastaavien kanssa (Kärkkäinen 1999, 4).

2 Perätön lausuma ja todistajan totuusvelvollisuus

2.1 Rikokset oikeudenkäyttöä vastaan

Rikoslain 15 luku sisältää säännökset rikoksista oikeudenkäyttöä vastaan. Luku on tullut voimaan 1.1.1999 valmistuneen uudistuksen myötä, joka käsitti oikeudenkäyttöä, viranomaisia ja yleistä järjestystä vastaan kohdistuvia rikoksia sekä seksuaalirikoksia koskevat säännökset. Rikoksista oikeudenkäyttöä vastaan käsitettäviä säännöksiä ei jouduta soveltamaan kovinkaan usein, mutta luku on kuitenkin periaatteellisesti merkittävä. (Frände ym. 2006, 1-2)

1. Käräjäoikeuksissa ratkaistut rikosasiat 2008 (Tilastokeskus 2008)

Yllä olevasta kaaviosta voidaan todeta, että liikenne rikokset muodostavat selvän valtaosan käräjäoikeuksien rikosasioista. Yleisimmistä rikosryhmistä ainoastaan seksuaalirikoksia on tilastollisesti vähemmän kuin rikoksia oikeudenkäyttöä, viranomaisia ja yleistä järjestystä vastaan.

RL 15 luvun säännösten tarkoituksena on suojella oikeudenkäyttöä, jolla tarkoitetaan lähinnä menettelyä, jossa tuomioistuin tai muu viranomainen käsittelee ja ratkaisee asian. Oikeudenkäyttö käsittää oikeudenkäynnin lisäksi ulosoton, rangaistusten täytäntöönpanon sekä rikosasioissa esitutkinnan ja syyteharkinnan. (Virolainen 2007, 8). Lainvalmistelutöissä on todettu, että oikeudenkäytön asianmukaisuus on laillisesti toimivan yhteiskunnan keskeisin edellytys ja että kansalaisten kannalta yleinen järjestys luo perustaa tyydyttävälle elämälle ja hyväksyttävyyttä vallitseville rikossäännöksille (HE 6/1997, 10). Oikeudenkäyttöä pidetään siten hyvin arvokkaana suojeltavana oikeushyvinä, mitä osaltaan ilmentävät rikossäännösten ankarat rangaistusasteikot.

Hallituksen esityksen mukaan oikeudenkäytön keskeinen tehtävä on pyrkimys aineelliseen totuuteen ja toimia keinona turvata ihmisten oikeussuojaa (HE 6/1997, 10). Tätä tarkoitusta varten tarvitaan muun muassa oikeudenkäyntiä, jolla tarkoitetaan nimenomaan tuomioistuimissa tapahtuvaa laissa säänneltyä menettelyä, jossa oikeusturvan antamiseksi ratkaistaan yksityis- ja julkisoikeudellisia konflikteja ja määrätään rikosten seuraamukset. (Virolainen 2007, 25). Aineellisen totuuden määritelmä on helpoimmin ymmärrettävissä siten, että oikeudenkäyntiaineisto vastaa sitä, mitä todellisuudessa on tapahtunut, jonka seurauksena syntyy totuutta vastaava ja seuraamukseltaan oikeudenmukainen ratkaisu.

Rikoslain 15 luku sisältää 11 rikostyyppiä, joista perätön lausuma tuomioistuimessa (RL 15:1), törkeä perätön lausuma tuomioistuimessa (RL 15:3) ja tuottamuksellinen perätön lausuma (RL 15:4) kuuluvat tutkittavaan aihealueeseen. Mainittujen rikostyyppien lisäksi rajoitussäännös (RL 15:13) muodostaa olennaisen osan opinnäytetyön aihealueesta. Lukuun sisältyvät säännökset myös perättömästä lausumasta viranomaismenettelyssä, yritetystä yllytyksestä perättömään lausumaan, väärästä ilmiannosta, todistusaineiston vääristelemisestä, oikeudenkäytössä kuultavan uhkaamisesta, törkeän rikoksen ilmoittamatta jättämisestä sekä rikosentekijän suojelemisesta.

Aihealueen säännöksiä perättömästä lausumasta käsitellään Suomen kansallisten tuomioistuinten kannalta, mutta mainittakoon, että perätöntä lausumaa koskevia säännöksiä sovellettaessa, tarkoitetaan myös muun muassa Yhdistyneiden Kansakuntien peruskirjalla perustettuja kansainvälisiä tuomioistuimia ja Euroopan unionin jäsenmaiden tuomioistuimia (RL 15:12).

2.2 Perätön lausuma rikoksena

Yleiskielessä perätön lausuma tarkoittaa lähinnä sisällöllisesti väärää suullista viestintää (Frände ym. 2006, 3). Myös juridisen määritelmän mukaan perätön lausuma viittaa ensisijaisesti aktiiviseen toimintaan, jossa annetaan väärää tietoa. Lausuma voi kuitenkin olla perätön myös tietoa salattaessa. Aktiivisen valehtelemisen voidaan katsoa olevan laajemmin rangais-

tavaa, sillä salaaminen voi tulla rangaistavaksi perättömänä lausumana vain, mikäli se on tapahtunut ilman oikeudenkäymiskaassa määriteltyä laillista syytä. (Frände ym. 2006, 4). OK 17 luvussa on säädetty tilanteista, joissa kuultava on oikeutettu tai jopa velvollinen jättämään tiettyjä asioita ilmaisematta.

Yksi perättömänä lausumana rangaistavan teon tunnusmerkeistä on lausuman perättömyys. Suomessa lausuman perättömyydeltä vaaditaan sen objektiivista perättömyyttä, joka on kyseessä, kun lausuma ei vastaa sitä, mitä todella on tapahtunut tai millainen jokin asiantila on todellisuudessa ollut. Subjektivisesti perätön lausuma taas ei vastaa antajansa todellisia käsityksiä tapahtuneesta. (Kärkkäinen 1999, 26). Tilanteessa, jossa todistaja kertoo tapahtumista vastoin omia käsityksiään, mutta todellisuudessa paikkansapitävästi, lausuma on vain subjektiivisesti perätön. Suomessa edellä mainittua tapausta ei pidetä rangaistavana perättömänä lausumana, sillä tuomioistuin on todistajan käsityksistä riippumatta saanut aineellisesti totuudenmukaista aineistoa ratkaisunsa pohjaksi. Tavallinen sekä kvalifioitu perätön lausuma (RL 15:1 ja RL 15:3) edellyttävät kuitenkin tahallisuutta, joten todistajan on oltava tietoinen lausumansa objektiivisesta perättömyydestä, jonka vuoksi lausuman on oltava samalla myös subjektiivisesti perätön. (Frände ym. 2006, 9)

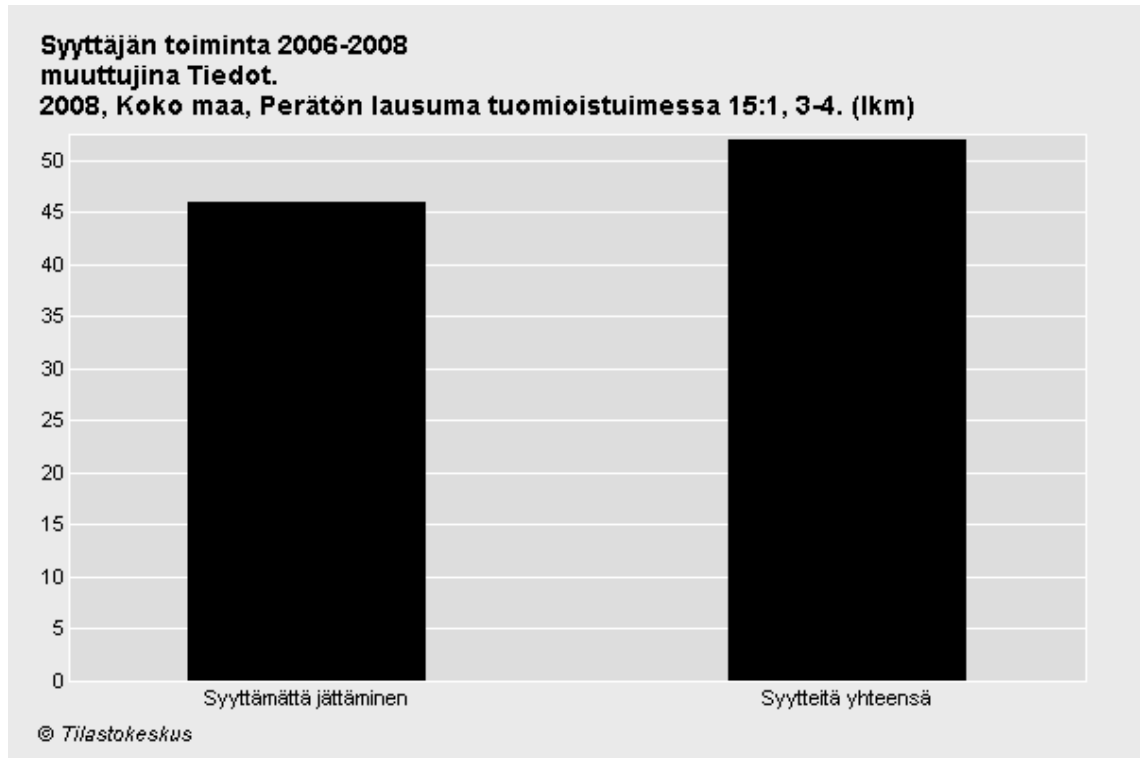
Perättömän lausuman tunnusmerkistön täyttymisen edellytyksenä ei ole, että lausumalla olisi merkitystä asiassa (HE 6/1997, 25). Väärällä tiedolla tai salaamisella ei myöskään edellytetä olevan vaikutusta ratkaisun lopputulokseen, mutta väärän tiedon tulee olla asiaan liittyvä ja salaamisen tulee koskea asiaan kuuluvaa seikkaa. Toisen näkemyksen mukaan rangaistavan perättömän lausuman tulisi aina kuulua niihin seikkoihin, joilla saattaa olla vaikutusta asian ratkaisuun. Mikäli todistajalla on perusteltu syy uskoa totuudesta poikkeamisen olevan asian kannalta täysin merkityksetöntä, hänen menettelyään voidaan arvostella tavallista lievemmin. Todistajalla ei kuitenkaan ole oikeutta vapaasti harkita, mitkä seikat ovat merkityksellisiä ja mitkä eivät. Salaamistapauksissa voidaan harkita myös kääntäen, olisiko oikean tiedon antamisella ollut vaikutusta asiaan. (Frände ym. 2006, 12-14)

Totuusvelvollisuus voidaan jakaa positiiviseen ja negatiiviseen totuusvelvollisuuteen. Positiivinen totuusvelvollisuus merkitsee velvollisuutta kertoa olennaiset seikat oma-aloitteisesti ja negatiivinen totuusvelvollisuus taas velvollisuutta pysyä totuudessa kuultavan lausussa jotain oma-aloitteisesti tai vastatessa hänelle esitettyihin kysymyksiin. Suomessa todistajan totuusvelvollisuus on nimenomaisesti positiivinen. (Frände ym. 2006, 10). Perättömän lausuman tunnusmerkistön täytyminen ei siten edellytä, että kyseistä seikkaa olisi nimenomaisesti todistajalta kysytty (HE 6/1997, 25). Kertomuksen puutteelliseksi jäämistä tulee kuitenkin jossain määrin pitää inhimillisesti ymmärrettävänä, sillä kuulemistilanne on useimmille todistajille outo ja hermostuttava. Tästä syystä menettelyn, jossa todistaja jättää jonkin olennaisen seikan kertomatta oma-aloitteisesti, ei voida katsoa olevan rangaistavaa salaamista kuin

selkeimmissä tapauksissa. Kuultavalle tuleekin esittää kysymyksiä kaikesta, mihin halutaan saada selvennystä. (Frände ym. 2006, 6)

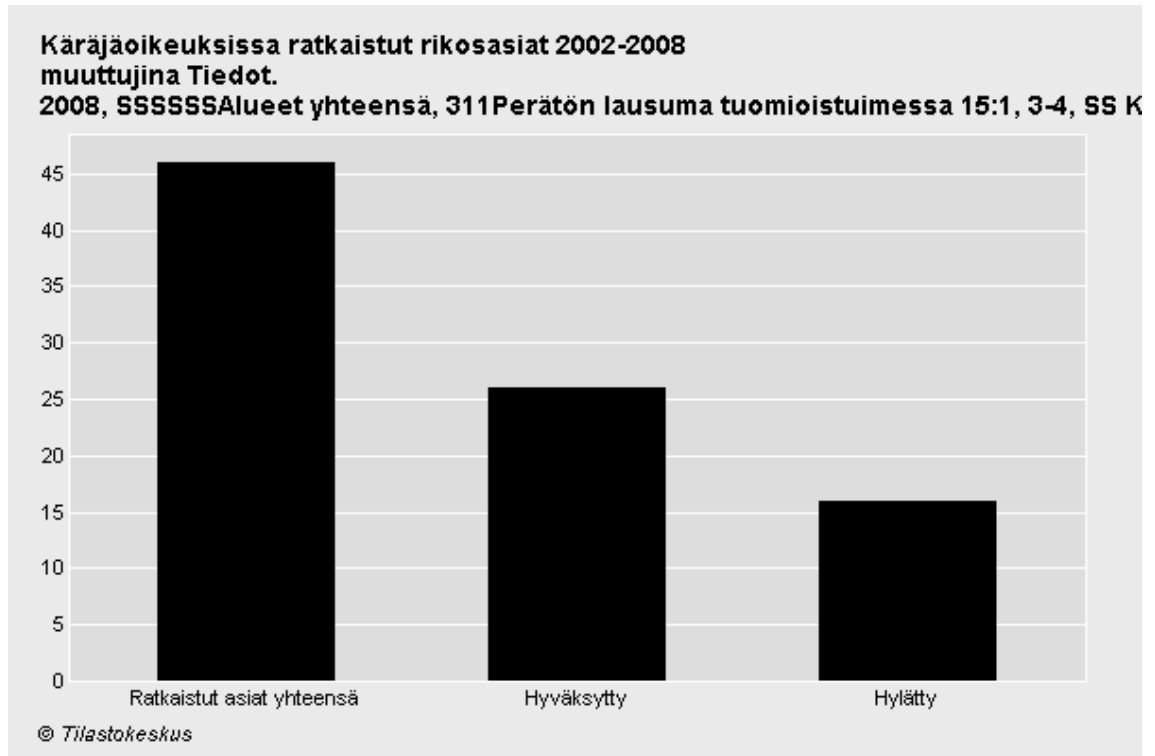
Perätöntä lausumaa koskevat säännökset, tuottamuksellista menettelyä lukuun ottamatta, edellyttävät tahallisuutta siten, että tekijä pitää joko varmana tai varsin todennäköisenä antamansa tiedon totuudenvastaisuuden ja vaikutuksen asiaan tai tietää salaamansa seikan joko varmasti tai varsin todennäköisesti vaikuttavan asiaan (HE 6/1997, 30). Hallituksen esityksen ilmaisun voidaan arvioida tarkoittavan, että perättömän lausuman tunnusmerkistö täytyy, mikäli lausuman antaja on pitänyt tiedon vääryyttä yhtä todennäköisenä kuin sitä, että tieto on oikea (Frände ym. 2006, 16). Tahallisuusarvioinnin tekee vaikeaksi erityisesti se, että rikoksentekijän ajatusmaailmasta ei voida saada luotettavaa tietoa. Yhtenä mahdollisuutena tahallisuuden määrittelyssä on arvioida tekijän välinpitämättömyyttä antamansa lausuman sisältöön, jolloin todistajan antamaa perätöntä lausumaa voidaan pitää tahallisena, mikäli lausuma on annettu huolimatta sen paikkansapitävyyden tiedosta. (Frände ym. 2006, 17)

Säännöksiä perättömästä lausumasta ei useinkaan jouduta soveltamaan tuomioistuimessa, mutta perättömien lausumien määrän on arvioitu olevan paljon suurempi kuin tuomioiden määrästä voidaan päätellä. Yksi syy edellä mainittuun on, että lausuman perättömyyden toteennäyttäminen on hyvin vaikeaa. (Kärkkäinen 1999, 1-2). Syyttäjän tuleekin jättää vaatimatta rangaistusta teosta, jonka osalta hän on intuitiivisesti vakuuttunut epäillyn syyllisyydestä, mutta josta hän ei ole saanut syytekynnyksen ylittymiseen riittävää näyttöä (Viljanen 2001, 1008).

2. Tuomioistuimessa annetut perättömät lausumat syyteharkinnassa 2008 (Tilastokeskus 2008)

Kaavio ilmentää osaltaan perättömän lausuman toteennäyttämisen vaikeutta. Vuonna 2008 syyteharkinnassa olleista rikoksista syyttämättä jätettiin 46 epäiltyä perätöntä lausumaa, kun syyte nostettiin 52 tapauksessa. Syyttämättä jätetyissä tapaukset johtuivat valtaosin näytön puuttumisesta. Tilaston rikokset käsittävät perättömän lausuman tuomioistuimessa (RL 15:1), törkeän perättömän lausuman tuomioistuimessa (RL 15:3) ja tuottamuksellisen perättömän lausuman (RL 15:4).

3. Käräjäoikeuksissa ratkaistut tuomioistuimessa annetut perättömät lausumat 2008 (Tilastokeskus 2008)

Yllä olevasta tilastosta voidaan todeta, että ratkaistuista perättömistä lausumista noin kolmannes hylätään käräjäoikeudessa, mikä osaltaan ilmentää rikoksen toteennäyttämisen vaikeutta. Vähäisen osan tilastosta selittää myös se, että syytetä ajaa muihin rikoksiin verrattuna yllättävän usein asianomistaja, joka ei lähtökohtaisesti kykene ajamaan syytetä yhtä tehokkaasti kuin syyttäjä. Tilaston rikokset käsittävät perättömän lausuman tuomioistuimessa (RL 15:1), törkeän perättömän lausuman tuomioistuimessa (RL 15:3) ja tuottamuksellisen perättömän lausuman (RL 15:4).

2.2.1 Perätön lausuma tuomioistuimessa

RL 15:1 sisältää rikossäännöksen yleisimmästä perättömästä lausumasta eli tuomioistuimessa annetusta perättömästä lausumasta. Aiherajausten vuoksi yllä olevassa pykälässä olennainen on 1 momentin 1 kohta, jossa on kyse rikos- tai riita-asian todistajasta. Riita-asioissa 2 kohta tulee sovellettavaksi, mikäli asian kantajaa tai vastaajaa kuullaan todistelutarkoituksessa totuusvakuutuksen nojalla sellaisista seikoista, jotka ovat erityisen merkityksellisiä. Rikosasioissa 2 kohta taas käsittää asianomistajan, jota voidaan kuulla totuusvakuutuksen nojalla siitä, minkä verran hän on rikoksen johdosta kärsinyt vahinkoa.

Jos

- 1) todistaja tai asiantuntija tuomioistuimessa,*
- 2) asianosainen tuomioistuimessa totuusvakuutuksen nojalla kuultaessa tai*
- 3) muu henkilö tuomioistuimessa valan tai vakuutuksen nojalla*

antaa väärän tiedon asiassa tai ilman laillista syytä salaa siihen kuuluvan seikan, hänet on tuomittava perättömästi lausumasta tuomioistuimessa vankeuteen enintään kolmeksi vuodeksi.

Mitä edellä 1 momentissa säädetään, on voimassa myös kuultaessa henkilöä pääkäsittelyssä hänen henkilökohtaisesti läsnä olematta käyttäen videoneuvottelua, puhelinta tai muuta oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 34 §:ssä tarkoitettua teknistä tiedonvälitystapaa.

Tuomioistuimessa annetulta perättömältä lausumalta edellytetään tahallisuutta. Siihen kuuluu tietoisuus, että henkilö on vastoin totuusvelvollisuuttaan antanut väärän tiedon tai ilman laillista syytä salannut jotain. Perätön lausuma ei kuitenkaan ole tahallinen, jos lausuman antaja kertoo totuudenmukaisena pitämänsä, mutta tosiasiallisesti virheellisen asiantilan. (HE 6/1997)

Perätön lausuma tuomioistuimessa on lähtökohtaisesti aina vakava rikos (Kärkkäinen 1999, 57), jonka vuoksi tuomioistuimessa annetun perättömän lausuman rangaistusasteikko on vankeutta enintään kolme vuotta. Toisin kuin hallitus esityksessään, eduskunnan lakivaliokunta on mietinnössään todennut perättömän lausuman tuomioistuimessa olevan niin vakava rikos, ettei sakkorangaistuksen käyttö ole tarkoituksenmukaista. Sakkorangaistuksen sulkemista rangaistusasteikon ulkopuolelle on perusteltu muun muassa sillä, että yleiset säännökset syyttämättä ja tuomitsematta jättämisestä mahdollistavat poikkeuksellisissa tapauksissa riittävän harkintavallan käytön. (LaVM 3/1998, 11)

Ruotsissa rangaistusasteikkona tavallisesta perättömästä lausumasta on vankeutta enintään neljä vuotta ja mikäli rikos katsotaan vähäiseksi, asteikko on sakkoa tai vankeutta enintään kuusi kuukautta. (Kärkkäinen 1999, 53)

Brottsbalken 15:1.1

Om någon under laga ed lämnar osann uppgift eller förtinger sanningen, dömes för mened till fängelse i högst fyra år, eller om brottet är ringa, till böter eller fängelse i högst sex månader.

Käräjäoikeuksissa vuosien 2002 ja 2007 välisenä aikana tuomioistuimessa annettuja perättömiä lausumia ratkaistiin keskimäärin 53 tapausta vuodessa. Hovioikeuksissa loppuun käsiteltyjä asioita samalla aikavälillä on ollut keskimäärin 22 tapausta vuodessa ja korkeimmassa oikeudessa keskimäärin 7 tapausta vuodessa. Tuomioistuimessa annetusta perättömästä lausumasta 18 % tuomitaan ehdottomaan vankeusrangaistukseen, 12 % yhdyskuntapalveluun ja 70 % ehdolliseen vankeusrangaistukseen. Ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomittujen keskimääräinen rangaistuksen pituus on 5 kuukautta, ehdolliseen tuomittujen 4 kuukautta ja yhdyskuntapalveluun tuomittujen 130 tuntia yhdyskuntapalvelua. (Tilastokeskus 2008)

2.2.2 Törkeä perätön lausuma tuomioistuimessa

RL 15:3 sisältää rikossäännöksen kvalifioidusta tekemuodosta eli tuomioistuimessa annetusta törkeästä perättömästä lausumasta. Törkeää perätöntä lausumaa koskeva säännös koskee vain tuomioistuimessa annettuja perättömiä lausumia, joka johtuu osittain siitä, että vain tuomioistuimella on valta määrätä ankarimpia rikosoikeudellisia seuraamuksia.

Jos 1 §:ssä tarkoitettussa perättömässä lausumassa

- 1) aiheutetaan vakava vaara, että tuomioistuin tuomitsee syyttömän vankeuteen tai muuhun ankaraan seuraamukseen tai jonkun huomattavasti ankarampaan seuraamukseen kuin mihin hänet muutoin tuomittaisiin tai että tuomioistuin varsin todennäköisesti tekee asianosaiselle muuten erityisen tuntuvaa vahinkoa aiheuttavan väärän päätöksen,*
- 2) totuudenvastaisuus tai salaaminen koskee erityisen merkityksellistä seikkaa tai*
- 3) rikos tehdään erityisen suunnitelmallisesti*

ja rikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikoksenteijä on tuomitava törkeästä perättömästä lausumasta tuomioistuimessa vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään kuudeksi vuodeksi.

Perätön lausuma voi olla törkeä, jos lausuma aiheuttaa vakavan vaaran, että tuomioistuin tuomitsee väärin ja mainitun vaaran todennäköisyyden tulee olla varsin suuri. Ankara seuraamus voi olla esimerkiksi syyttömälle tuomittava vankeusrangaistus tai erityisen tuntuva taloudellinen seuraamus. Törkeä perätön lausuma voi tulla kyseeseen myös, jos aiheutetaan vakava vaara että syyllinen tulee tuomituksi huomattavasti ankarampaan seuraamukseen tai että tuomioistuin varsin todennäköisesti tekee asianosaiselle erityisen tuntuvaa vahinkoa aiheuttavan väärän päätöksen. (HE 6/1997, 30)

Teko voi täyttää törkeän perättömän lausuman tunnusmerkistön myös, mikäli totuudenvastaisuus tai salaaminen koskee erityisen merkityksellistä seikkaa, kuten tapauksissa, joissa kuultavan lausuma ratkaisee, onko syyte tullut näytetyksi. Kolmantena ankaroitamisperusteena toimii teon erityinen suunnitelmallisuus, kuten valmistelu tai sopimus perättömän lausuman sisällöstä. Kuultavan syyllistyessä törkeään perättömään lausumaan ainakin yhden edellä mainituista kolmesta kvalifiointiperusteesta tulee olla käsillä, mutta teon on kuitenkin aina oltava myös kokonaisuutena arvostellen törkeä. (HE 6/1997, 30)

Törkeä perätön lausuma ei edellytä tavalliseen perättömään lausumaan verrattuna vakavampaa tahallisuutta. Rikoksenteikijän on siis pidettävä varmana tai varsin todennäköisenä antamansa lausuman totuudenvastaisuuden ja vaikutuksen käsiteltävään asiaan sekä tiedettävä salaamansa seikan joko varmasti tai varsin todennäköisesti vaikuttavan asiaan. (HE 6/1997, 30)

Törkeän tekemuodon seuraamuksena on rangaistusasteikon mukaan vankeutta vähintään neljä kuukautta ja enintään kahdeksan vuotta, kun taas Ruotsissa teon rangaistusasteikko on vankeutta vähintään kaksi vuotta ja enintään kahdeksan vuotta (Kärkkäinen 1999, 62).

Brottsbalken 15:1.2 *Är brottet grovt, skall dömas till fängelse, lågst två och högst åtta år. Vid bedömande huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas, om det skett med uppsåt att oskyldig skulle fällas till ansvar för allvarligt brott eller eljest synnerlig skada tillfogas annan.*

2.2.3 Tuottamuksellinen perätön lausuma

RL 15:4 sisältää rikossäännöksen tuottamuksellisesta perättömästä lausumasta, joka voidaan antaa sekä tuomioistuimessa että viranomaismenettelyssä. Työn aiherajauksen vuoksi tuottamuksellista tekemuotoa käsitellään siltä osin, kun se annetaan tuomioistuimessa.

Joka

- 1) todistajana tai asiantuntijana tai*
- 2) totuusvakuutuksen, valan tai vakuutuksen nojalla tuomioistuimessa tai oikeudenkäyntiin rinnastettavassa viranomaismenettelyssä*

huolimattomuudesta antaa väärän tiedon asiassa tai salaa siihen kuuluvan seikan, on tuomittava tuottamuksellisesta perättömästä lausumasta sakkoon tai vankeuteen enintään kuudeksi kuukaudeksi.

Oikeudenkäytön asianmukaisuuden ja tuomio-oikeellisuuden turvaamiseksi on katsottu perustelluksi, että myös huolimattomuudesta annettu väärä tieto tai oikean tiedon salaaminen vakavammissa muodoissa on rangaistavaa tuottamuksellisen perättömän lausuman muodossa. Valan tai vakuutuksen nojalla annettuja perättömiä lausumia pidetään muita lausumia törkeämpinä, jonka vuoksi kuultavalta voidaan edellyttää normaalia suurempaa huolellisuutta lausumisissaan. (HE 6/1997, 32)

Tekijän syyllisyyden kannalta tuottamuksellisen rikoksen tunnusmerkistön täyttää tavallinen tuottamus. Tällöin tekijä ei ole huolellisesti harkinnut antamansa lausuman sisältöä ja merkitystä, vaikka häneltä olisi voitu sitä edellyttää ja hän olisi siihen myös kyennyt ja näin hän antaa väärän tiedon tai salaa jotain. (HE 6/1997, 32). Rikoslain mukaan tekijän menettely on huolimaton, jos hän rikkoo olosuhteiden edellyttämää ja häneltä vaadittavaa huolellisuusvelvoitetta, vaikka hän olisi kyennyt sitä noudattamaan (RL 3:7). Lausuma voi olla tuottamuksellisesti perätön, jos lausuman antaja kertoo totuudenmukaisena pitämänsä, mutta tosiasiallisesti virheellisen asiantilan.

Tuottamus on huolimattomuutta, joka voi ilmetä joko tietoisena tai tiedottomana tuottamuksena. Jaottelu on merkityksetön rikosoikeudellisen vastuun kannalta, mutta törkeysarvostelussa ja rangaistuksen mittaamisessa erot on otettava huomioon. Tietoisessa huolimattomuudessa tekijä toimii huolimatta tietoisuudestaan siitä, että teosta voi aiheutua tietty seuraus, ja tämä riskinotto on kielletty. Huolimattomuuden tiedottomassa muodossa, kun kyse on seurauksesta, tekijällä ei ole tietoa riskistä tai hän arvioi riskin niin vähäiseksi, että katsoo sen sallituksi. (Frände 2005, 214)

Inhimillisen havaitsemis- ja muistamiskyvyn rajoittuneisuudesta johtuen on käytännössä erittäin hankalaa ratkaista, onko kuultavan menettely ollut moitittavaa vai ei, sillä kuuleminen tuomioistuimessa voi olla todistajalle hermostuttava tilanne ja virheiden tekeminen todistajankertomuksessa on jossain määrin myös ymmärrettävää. (Frände ym. 2006, 42). Tämän vuoksi tuottamuksellista perätöntä lausumaan koskevat säännökset ovat tulleet sovellettavaksi oikeuskäytännössä vain harvoin (Kärkkäinen 1999, 25).

Vakavuudeltaan moitittavimmissa tapauksissa tuottamuksellinen perätön lausuma on verrattavissa tahalliseen perättömään lausumaan, jonka vuoksi rangaistusasteikoksi on asetettu, samoin kuin Ruotsissa, sakkoa tai vankeutta enintään kuusi kuukautta (Kärkkäinen 1999, 68-69).

Brottsbalken 15:3 *Begår någon av grov oaktsamhet gärning som i 1 eller 2 § sägs, Dömes för ovarsam utsaga till böter eller fängelse i högst sex månader.*

2.2.4 Rajoitussäännös

RL 15:13 mukainen rajoitussäännös koskee kaikkia perättömiä lausumia, joista säädetään rikoslain luvussa rikoksista oikeudenkäyttöä vastaan. Rajoitussäännöksen 2 kohta, joka ei varsinaisesti kuulu opinnäytetyön aihealueeseen, liittyy myötävaikuttamattomuusperiaatteeseen, jonka mukaan kukaan ei ole velvollinen myötävaikuttamaan oman oikeudellisen vastuunsa toteuttamiseen. Tämän vuoksi myös todistajalla on oikeus jättää ilmaisematta sellainen seikka, jonka ilmitulo aiheuttaisi hänelle itselleen syytteen vaaran (ks. OK 17:24).

Perätöntä lausumaa koskevia säännöksiä ei sovelleta, jos

- 1) lausuman antaja ennen kuulemisen tai kuulustelun päättymistä oikaisee lausuman tai ilmaisee salaamansa seikan tai*
- 2) totuudessa pysyminen on ollut mahdotonta ilman vaaraa joutua vastuuseen omasta rikoksesta tai siihen rinnastettavasta lainvastaisesta teosta.*

Perättömästä lausumasta ei rajoitussäännöksen mukaan rangaista, jos lausuman oikaiseminen tapahtuu samassa kuulemistilaisuudessa, jossa perättömiä tietoja on annettu tai tietoja salattu. Kuuleminen katsotaan päättyneeksi, kun siitä on ilmoitettu todistajalle. Mikäli todistajalle ilmoitetaan, että kuulemista jatketaan myöhemmin, kuuleminen päättyy vasta viimeisessä tilaisuudessa. Lausuman oikaiseminen kuulemisen päätyttyä, mutta ennen tuomion antamista tai vahingon syntymistä, voidaan ottaa huomioon rangaistuksen lieventämistä tai tuomitsematta jättämistä koskevien yleisten säännösten nojalla. (HE 6/1997, 48-49)

Rangaistavuuden kannalta on merkityksetöntä, mistä syystä oikaiseminen johtuu. Todistaja ei siis ole syyllistynyt rikokseen silloinkaan, kun oikaiseminen tapahtuu todistajan havaittua, että kuulustelija tai tuomioistuimen jäsen tietää hänen syyllistyneen perättömään lausumaan. Oikaiseminen voi näin ollen tapahtua pelkästään syytteen välttämiseksi ja ilman omaa aloitetta tai edes vapaaehtoisuutta. (HE 6/1997, 49). Lainsäätäjän tavoite rajoitussäännöksen säätämässä lienee ensisijaisesti ollut aineellisen totuuden turvaaminen.

Myöskään Ruotsin lainsäädännössä perätön lausuma rikoksena ei täyty vielä silloin, kun todustenvastainen tieto on annettu. Toisin kuin Suomessa, todistajalle on ilmoitettava, että mikäli hän haluaa muuttaa kertomustaan ilman rangaistusvastuuta, on hänellä siihen kuulustelun

päätyessä viimeinen mahdollisuus (Kärkkäinen 1999, s.49). Säännöksen voidaan katsoa olevan tarkoituksenmukainen.

Brottsbalken 15:14 *Om någon, som ådragit sig ansvar enligt vad förut i detta kapitel är sagt, innan avsevärd olägenhet uppkommit frivilligt rättat felet eller på annat sätt avvärvat fara för vidare olägenhet, må dömas till lindrigare straff än för gärningen är stadgat. Var faran för ronga och är för gärningen ej stadgat svårare straff än fängelse i sex månader, skall ej dömas till ansvar.*

3 Todistajan kuulemista edeltävät toimet

3.1 Todistajan henkilötiedot

OK 17:28 säädetään puheenjohtajan velvollisuuksista selvittää eräitä todistajaan liittyviä tärkeitä seikkoja:

Sitten kuin todistaja on kutsuttu esiin, kysyköön oikeuden puheenjohtaja todistajalta hänen nimensä, ikänsä, toimensa ja asuinpaikkansa sekä tiedustelkoon myös, milloin aihetta on, sellaisia seikkoja, jotka lain mukaan estävät tekemästä todistajanvalaa taikka oikeuttavat tai velvoittavat todistajan kieltäytymään todistamasta, niin myös sellaista, mikä voi vaikuttaa todistajan uskottavuuteen; ja tehtäköön kaikesta tästä merkintä pöytäkirjaan.

Kun todistaja on oikeutettu kieltäytymään todistamasta tai vastaamasta johonkin kysymykseen, tulee puheenjohtajan ilmoittaa se todistajalle ja samalla muistuttaa, että todistaja, jollei hän tahdo käyttää hyväkseen tätä etua, on saman seuraamuksen uhalla kuin muukin todistaja velvollinen puhumaan totta ja sanomaan, mitä hän asiasta tietää.

Ennen todistajan kuulemista, puheenjohtajan on siis kysyttävä todistajalta hänen nimensä, ikänsä, toimensa ja asuinpaikkansa sekä tarvittaessa selvittää sellaiset seikat, jotka oikeuttavat tai velvoittavat todistajan kieltäytymään todistamasta (ks. OK 17:24.1). Todistajalta tulee myös kysyä seikkoja, jotka voivat vaikuttaa hänen uskottavuuteensa. Säännöksen soveltamisala on kuitenkin kaventunut, sillä syytteen toteennäyttämisen ollessa syyttäjän vastuulla, lähtökohtaisesti luotettavuuteen liittyvät seikat tulee selvittää pää- ja vastakuulustelussa (Pölönen 2003, 405). Toisaalta todistajan tietojen kysymättä jättäminenään ei ole varsinainen menettelyvirhe, mikäli ne ovat jo tuomioistuimen tiedossa.

3.2 Todistajanvala ja todistajanvakuutus

OK 17:29 nojalla todistaja on velvollinen antamaan joko todistajanvalan seurakuntaan kuuluessaan tai todistajanvakuutuksen väestörekisteriin kuuluessaan.

Todistajanvala:

Minä N.N. lupaan ja vannon kaikkivaltiaan ja kaikkietävän Jumalan kautta, että minä todistan ja kerron kaiken totuuden tässä asiassa siitä mitään salaamatta tai siihen mitään lisäämättä taikka sitä muuttamatta.

Todistajanvakuutus:

Minä N.N. lupaan ja vakuutan kunnian ja omantuntoni kautta, että minä todistan ja kerron kaiken totuuden tässä asiassa siitä mitään salaamatta tai siihen mitään lisäämättä taikka sitä muuttamatta.

Perättömän lausuman tunnusmerkistön täytyminen ei edellytä valan tai vakuutuksen antamista, jonka vuoksi juridisesti sillä on lähinnä seremoniallinen merkitys. Psykologisella tasolla valan tai vakuutuksen antamisella voidaan kuitenkin katsoa olevan ainakin vähäistä merkitystä. (Frände, ym. 2006, 25). Valalla tai vakuutuksella pyritäänkin luomaan pelotevaikutusta, jonka seurauksena todistajan toivotaan harkitsevan lausumaansa tarkemmin (Kärkkäinen 1999, 18).

Todistajaa voidaan kuulla myös ilman valaa tai vakuutusta todistelutarkoituksessa, mikäli todistaja on vastaajaa kohtaan läheisessä suhteessa (OK 17:20). Voidaankin päätellä, että vala tai vakuutus korostaa velvollisuutta pysyä totuudessa ja tästä johtuen myös rangaistus valan tai vakuutuksen nojalla annetusta perättömästä lausumasta tulee mitata ankarammin. (Frände ym. 2006, 25)

3.3 Todistajan etukäteisinformointi

Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 31 §:n mukaan puheenjohtajan tulee suorittaa todistajan etukäteisinformointi, joka muodostaakin olennaisen osan työssä tarkasteltavasta ja kehitettävästä aihealueesta:

Ennen kuin todistaja esittää kertomuksensa, tulee oikeuden puheenjohtajan muistuttaa häntä totuusvelvollisuudesta, niin myös, jos vala tai vakuutus on annettu, sen tärkeydestä. Milloin aihetta on, todistajaa on myös huomautettava 23 ja 24 §:n sisällyksestä.

Perättömän lausuman rikostunnusmerkistön täyttyminen ei edellytä myöskään totuusvelvollisuudesta etukäteisinformointia. Myös aikaisemman lainsäädännön sekä oikeuskäytännön perusteella (KKO 1955:2:81) voidaan katsoa, ettei oikeuden puheenjohtajan laiminlyönti muistuttaa todistajaa totuusvelvollisuudestaan poista perättömän lausuman rangaistavuutta. Informointivelvollisuus onkin ymmärrettävissä vain yhdeksi keinoksi pyrkiä varmistamaan kuuluttavan pysymistä totuudessa. Rangaistuksen mittaamiseen informoinnin laiminlyömisellä voi kuitenkin olla vaikutusta. (Frände ym. 2006, 14-16)

Totuusvelvollisuudesta muistuttamisen sekä valan tai vakuutuksen tärkeydestä muistuttamisen tulee tapahtua riittävän vakavasti, jotta perättömän lausuman rangaistusuhka konkretisoituu. Toisaalta, liian muodollisesti suoritettu todistajan velvollisuuksista informointi saattaa haitata todistajan vapaata kertomusta. Niin sanottuun neutraaliin painostukseen taipuvainen todistaja saattaa esimerkiksi myötäillä vastauksissaan linjoja, joita hän olettaa kuulustelijalla olevan. (Pölonen 2003, 405)

Etukäteisinformoinnin suorittamisen jälkeen puheenjohtaja antaa kuulusteluvuoron pääsääntöisesti todistajan nimenneelle osapuolelle, jolloin kuuleminen voidaan aloittaa. On myös tarkoituksenmukaista mainita, että kuuleminen nauhoitetaan, sillä menettely edistää osaltaan pelotevaikutuksen luomista.

4 Informoinnin laajentamisen tavoitteet ja vaikutukset

Kehittämällä kuultavan informointia on mahdollista vaikuttaa hänen lausumansa totuudenmukaisuuteen. Mikäli informoinnilla onnistutaan vaikuttamaan tällä tavoin, syntyy totuudenmukaisemmasta lausumasta merkittäviä oheisvaikutuksia.

4.1 Aineellisen totuuden saavuttaminen

Laajennetun etukäteisinformoinnin, kesken kuulemisen informoinnin ja jälkikäteisinformoinnin tavoitteena on edistää ennen kaikkea aineellisen totuuden tavoitetta, sillä sitä pidetään oikeudenkäynnin päätavoitteena (Tolvanen 2006, 1328). Aineelliseen totuuteen pyritään oikean ratkaisun aikaansaamiseksi, mutta käytännössä joudutaan kuitenkin tyytymään prosessuaaliseen totuuteen, joka syntyy akkusatorisessa oikeudenkäynnissä kertyneiden tosiseikkojen perusteella. Akkusatorisessa menettelyssä tuomioistuin tekee ratkaisunsa asianosaisten ja todistajien tuottaman aineiston perusteella. (Huovila 1999, 1164-1165)

Väärästä ratkaisusta aiheutuu muun muassa moraalista haittaa, jonka määrä vaihtelee riippuen kysymyksessä olevasta aineellisen totuuden arvosta sekä loukkauksen määrästä. Suurta moraalista haittaa aiheutuu esimerkiksi, jos syytön tuomitaan vankeuteen. Haittaa, joka syntyy syyllisen vapauttamisesta, ei kuitenkaan pidetä yhtä suurena. (Huovila 1999, 1166). Joka tapauksessa, aineellisesti oikeiden ratkaisujen voidaan katsoa lisäävän luottamusta oikeudenkäyttöä kohtaan.

Tavoitteena on, edellä mainitut seikat huomioon ottaen, selvittää tuomioistuimen ratkaisun kannalta relevantit seikat mahdollisimman hyvin. Tästä syystä, voidaan onnistuneen informoinnin perustellusti katsoa olevan merkityksellinen ensisijaisesti aineellisen totuuden täyttymisen ja oikeudenkäynnin päätavoitteen toteutumisen kannalta.

4.2 Preventiiviset vaikutukset

Rangaistusten käyttöä voidaan perustella joko sovitus- tai preventioteorioilla. Sovitusteoriassa kyse on rangaistuksen perustelemisesta menneen ajan tapahtumilla sekä oikeudenmukaisuudella. Rangaistuksen katsotaan olevan oikeutettua, koska rikoksenteijä on osoittanut ansainneensa rangaistuksen. Preventioteoriat taas katsovat eteenpäin ja perustelevat rangaistuksen käyttöä sen hyötyvaikutuksilla, yleis- ja erityispreventiolla. Erityispreventio tarkoittaa sitä, että vangitsemalla rikoksenteijä hän on ainakin vankeusajan sellaisessa tilanteessa, ettei voi suorittaa rikosta uudelleen. Yleispreventiivisesti rangaistuksella pyritään ehkäisemään rikosten syntyä muun muassa pelotevaikutuksen avulla. (Lappi-Seppälä 2000, 312-322)

Pelotevaikutus perustuu olettamukseen siitä, että rationaalisen yksilön päätökseen, tekeekö hän rikosta vai ei, vaikuttavat odotettavissa olevat hyödyt ja haitat rikollisesta ja laillisesta toiminnasta. Yksinkertaisimmillaan voidaan katsoa, että rikosten rangaistustasoa korottamalla voidaan ehkäistä niiden syntymistä. (Lappi-Seppälä 2000, 312-322). Aiheeseen liittyvän yhdysvaltalaisen tutkimuksen mukaan, yksi lisäteloitus vuodessa vähentää murhien määrää kahdeksalla kappaleella (Erlich 1975). Suomalaisessa oikeuskirjallisuudessa seuraamuksen ankaruudella ei kuitenkaan katsota olevan merkittävää yleispreventiivistä vaikutusta.

Rangaistus on mitattava niin, että se on oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, teon vaikuttamiin sekä rikoksesta ilmenevään muuhun tekijän syyllisyyteen (RL 6:4). Perättömien lausumien (RL 15:1, 3-4) rangaistusasteikot ovat ankaria, sillä oikeudenkäytön suojelemista siihen kohdistuvia rikoksia vastaan pidetään erittäin merkittävänä. Merkittävä osa asteikon ankaruudesta johtuu siitä, ettei sakkorangaistukseen tuomitseminen ole mahdollista ja toissijaisesti vankeusrangaistuksen enimmäispituudesta. Ankarien rangaistusasteikkojen tuottama pelotevaikutus ei kuitenkaan toteudu täysimääräisesti, sillä harva todistaja on tietoinen rangaistusasteikosta. Rangaistusasteikon ankaruudesta informoimalla mahdollistettaisiin pelotevaikutuksen tosiasiallinen toteutuminen, jolloin lausuman antaja todennäköisemmin pyrkisi välttämään rikollisesta toiminnasta aiheutuvia haittoja.

Käsitykseni mukaan myös kiinnijäämisen todennäköisyydellä on vaikutusta pelotevaikutukseen. Mahdollisuus rikoksesta kiinnijäämiseen konkretisoituu tekijälle viimeistään siinä vaiheessa, kun häntä muistutetaan seikkaperäisesti totuusvelvollisuudestaan sekä perättömän lausuman seuraamuksista. Edellä mainittu pätee varsinkin kesken kuulemisen suoritettuun informointiin.

Kuten edellisessä luvussa mainittiin, opinnäytetyön pääasiallinen tavoite on aineellisen totuuden saavuttaminen. Preventiiviset vaikutukset ovat kuitenkin suorassa yhteydessä aineellisen totuuden tavoitteen kanssa, sillä todistajan muuttaessa kertomustaan totuudenmukaiseksi sekä aineellisen totuuden tavoite että rikoksen ehkäisy tavoite täyttyvät.

4.3 Kustannusnäkökulma

Vuonna 2003 on arvioitu, että muuttuvat kustannukset vankia kohden ovat noin 7 000 euroa vuodessa (HE 262/2004, 18). Kun huomioidaan perättömästä lausumasta ehdottomaan vankeuteen tuomitettujen määrä vuoden aikana, voidaan todeta, ettei rikosten ehkäisemisellä ole juurikaan taloudellista vaikutusta. Tuomioistuimessa annetusta perättömästä lausumasta (RL 15:1) seuraamuksena on ehdoton vankeusrangaistus alle viidenneksessä tapauksista. Tällöinkin rangaistuksen pituus on keskimääräisesti vain noin 5 kuukautta.

Totuusvelvollisuudesta informoinnin johtaessa rikoksen tekemättä jättämiseen, syntyy vain vähäistä taloudellista hyötyä, joten sen ei voida katsoa olevan tutkimuksen tavoitteena. Koska pätevää empiiristä tutkimusta informoinnin ja rikosten vähenemisen yhteydestä ei voida tehdä, myöskään tarkempaa kustannusarviota ei voida laskea.

4.4 Todistajan oikeusturva

Totuusvelvollisuudesta informoinnin hyötyjä voidaan lähestyä myös ihmisoikeusmyönteisestä näkökulmasta. Rikoksentekijän syyllisyyteen ei vaikuta se, ettei hän tunne lain sisältöä. Kuitenkin, kun todistajalle annetaan tietoa tekojensa seurauksista, annetaan hänelle myös tosiasiallinen mahdollisuus arvioida perättömällä lausumalla haettavaa hyötyä verrattuna siitä mahdollisesti aiheutuviin seuraamuksiin. Todistajan oikeusturvan parantaminen ei siis edellytä sitä, että rikos jätetään tekemättä. Erityisesti maininnat rangaistuksen ankaruudesta, salaamisen merkityksestä, tuottamuksellisen perättömän lausuman sisällöstä sekä rajoitussäännöksestä antavat todistajalle tosiasiallisen mahdollisuuden toimia rationaalisesti, sillä mainittujen seikkojen voidaan arvioida olevan vain harvan todistajan tiedossa. Kärjistetysti kyseessä voidaan katsoa olevan oikeusturvan eli yksilön oikeussuojan antaminen valtion väkivalta-koneistoon nähden.

Oikeusturvan antamisen merkitys kasvaa etenkin kun kyseessä on nuori todistaja tai henkilö, jonka kyky ymmärtää tekojensa tosiasiallista luonnetta tai oikeudenvastaisuutta on alentunut. Toisaalta, rikoslain säännökset alentuneesta syyntakeisuudesta (RL 3:4.3) ja rangaistusasteikon lieventämisestä nuoren rikoksentekijän kohdalla (RL 6:8.1.1) jo sinällään edistävät merkittävästi edellä mainittujen henkilöiden asemaa.

4.5 Moitittavuuden arvioiminen

Kuten edellä luvussa 2.2.3 mainittiin, inhimillisen havaitsemis- ja muistamiskyvyn rajoittuneisuuden vuoksi perättömän lausuman moitittavuutta on vaikea arvioida. Todistaja syyllistyy tuottamukselliseen perättömään lausumaan antaessaan väärän tiedon tai salatessaan jotain, mikäli hän ei ole huolellisesti harkinnut antamansa lausuman sisältöä ja merkitystä, vaikka häneltä olisi voitu sitä edellyttää ja hän olisi siihen myös kyennyt (HE 6/1997, 32). Valan tai vakuutuksen korostaessa todistajan velvollisuutta pysyä totuudessa ja johtaessa ankarampaan seuraamukseen, myös seikkaperäisemmin suoritettua informoinnin voidaan katsoa korostavan todistajan harkintavelvollisuutta.

Etenkin kuulemisen aikana todistajaa informoitaessa hänen menettelynsä moitittavuus muuttuu helpommin arvioitavaksi. Seikkaperäisen informoinnin johdosta todistajalta voidaan edellyttää huolellisempaa harkintaa lausumansa sisällön ja merkityksen osalta. Tästä johtuen,

todistaja joko syöllistyy tahalliseen perättömään lausumaan tai sitten virheellisuuden voidaan katsoa johtuvan havaitsemis- ja muistamiskyvyn rajallisuudesta. Opinnäytetyön tavoitteena ei kuitenkaan ole todeta tuottamuksellista tekemuotoa merkityksettömäksi, joten perättömän lausuman moitittavuuden arvioinnin helpottamista ei myöskään tule tavoitella.

5 Henkilötodistelun luotettavuus

Todistajien kertomukset ovat usein oikeudenkäynnin lopputuloksen kannalta ratkaisevia ja henkilötodistelua voidaan pitää tärkeimpänä todistuskeinona oikeudenkäynnissä. Henkilötodistajat ovat hyviä tietolähteitä, mutta verrattuna muuhun todisteluun, todistajien kertomuksille annetaan usein liikaakin merkitystä. (Haapasalo ym. 2000, 1). Mainittujen seikkojen valossa on tarpeen tarkastella henkilötodistelun luotettavuuden arviointiin liittyviä lähtökoh-
tia. Päätelmät liittyvät lähinnä luvun 7.2 toimintamalleihin todistajan informoinnista kuulemi-
sen aikana, sillä todistajan luotettavuutta tai uskottavuutta ei pääsääntöisesti tule arvioida
etenkään ennen kuulemisen aloittamista. Muutoin tuomioistuimen kuva muodollisesti puolue-
ettomana tahona saattaa vaarantua. Toisaalta, opinnäytetyön tavoitteena on osoittaa etukä-
teisinformoinnin laajentamisen sekä jälkikäteisinformoinnin käyttöönoton olevan merkittäviä
yhteneväisenä käytäntönä jokaisen todistajan kohdalla.

Seuraavissa alaluvuissa esitetään olennaiset seikat todistajanlausunnon luotettavuuden arvi-
oinnille. Yksinään todistajan ulkoisen käyttäytymisen avulla ei voida erehtymättömästi arvioi-
da todistajanlausunnon perättömyyttä. Myöskään yksinomaan 5.2 luvun totuuskriteerien avul-
la tämä ei ole suositeltavaa. Todistajan lausunnon totuudenmukaisuutta arvioitaessa tuleekin
sen sijaan kiinnittää huomiota samanaikaisesti todistajan henkilökohtaisiin ominaisuuksiin,
kertomukseen ja sen suhteeseen muuhun näyttöön verrattuna sekä valehtelun taustalla ole-
viin motiiveihin (Pölonen 2003, 546-547). Mainitun kokonaisarvioinnin perusteella tuomiois-
tuimella on edellytykset todistajankertomuksen luotettavuuden määrittämiselle, jolloin
todistajan informointia kesken kuulemisen voidaan harkita. Prosessuaaliset edellytykset in-
formoinnin laajentamiselle on koottu lukuun 6.

5.1 Valehteleva todistaja

Valehtelu on yksi todistajankertomuksen virhelähteistä. Tuomioistuimessa valehteleva henkilö
asettaa pääsääntöisesti omat tavoitteensa etusijalle verrattuna yhteiskunnallisiin ja prosessi-
oikeudellisiin arvoihin. Henkilön, jolla ei ole mitään henkilökohtaista liittymää käsiteltävänä
olevaan asiaan tai asianosaispiiriin, voidaan perustellusti olettaa puhuvan totta. Rikoksen
asianomistajalla ja rikoksesta syytetyllä taas voi olla lukuisia motiiveja asian vääristelyyn.
Myös todistajalla saattaa olla henkilökohtaisia liittymiä asiaan esimerkiksi asianomistajan tai
syytetyn kautta. Todistajia ei kuitenkaan ole järkevää luokitella sen mukaan, kuinka suuri

valehteluallttius näillä on, sillä periaatteessa kuka tahansa voi valehdella riippuen esimerkiksi elämäntilanteesta tai tilannekohtaisista motiiveista. (Pölönen 2003, 545-546)

Normaalisti valehtelu koskee rikoksen selvittämiseksi olennaista tosiseikkaa, sillä vain tällöin valehtelun taustalla olevia intressejä voidaan edistää tehokkaasti. Lausunto saattaa olla vallettua kokonaisuudessaan tai vain osittain jonkin olennaisen seikan osalta ja useimmiten se koskee tapahtumankuvausta tai tekijän identiteettiä. Suorassa valheessa todistaja voi väittää, että tietty seikka on tapahtunut tai päinvastoin tiettyä seikkaa ei ole tapahtunut. Tämän tyyppinen lausunto saattaa paljastuessaan johtaa syytteesen perättömästä lausumasta, jonka vuoksi lausunnon taustalla saattaa olla vahva motiivi. Tällöin ei useinkaan ole realistista odottaa, että todistaja muuttaisi kertomustaan totuusvelvollisuudesta informoinnin johdosta. (Pölönen 2003, 546)

Todistajaa, joka esiintyy rauhallisesti, varmasti ja kuuluvalla äänellä, pidetään usein vakuuttavampana ja uskottavampana kuin epävarmaa todistajaa. Ulkoinen varmuus ei kuitenkaan ole suorassa yhteydessä todistajankertomuksen todenperäisyyteen (Santtila ym. 2008, 171), minkä vuoksi ainoastaan ulkoisen esiintymisen perusteella ei voida luotettavasti tunnistaa tietoisesti valehtelevää saatikka tietoisesti salaavaa todistajaa. Valheellisesti kertova todistaja saattaa esittää hyvin nopeita vastauksia, käyttää miettimistaukoja, muuttaa katsekontaktiaan intensiivisemmäksi tai vältteleväksi, lisätä kasvojensa tai kehonsa koskettelua, takelalla puheissaan tai nostaa äänenkorkeuttaan. Toisaalta, edellä mainitut saattavat olla seurausta todistajan ahdistuneisuudesta, jännityksestä tai pelokkuudesta. Arviointia vaikeuttavat myös yksilölliset erot ilmaisutyyliin, jotka saattavat johtua esimerkiksi kulttuuritaustasta. (Haapasalo ym. 2000, 144)

5.2 Todistajanlausunnon totuuskriteerit

Max Stellerin ja Gunter Köhnkenin mukaan lausuntoa voidaan lähtökohtaisesti pitää luotettavana, mikäli tietyt totuuskriteerit täyttyvät riittävässä määrin. Lausunnon tulee olla rakenteeltaan johdonmukainen sekä ristiriidaton. Valheellinen lausunto on usein etukäteen suunniteltu ja siksi ylijohdonmukainen, joten luotettava lausunto voi olla osittain hajanainenkin loogisuuden kuitenkaan kärsimättä. Yksityiskohtien spontaanin kuvailun, tapahtumien kertomisen luonnollisissa yhteyksissä ympäröiviin olosuhteisiin, ihmisten välisen toiminnan ja reaktioiden kuvaamisen, käytyjen keskustelujen lainaamisen sekä odottamattomien tapahtumakäänteiden kertomisen voidaan myös katsoa tukevan lausunnon luotettavuutta. (Haapasalo ym. 2000, 136-137)

Luotettavan lausunnon luonteeseen kuuluvat lisäksi tarpeettomat ja väärin ymmärretyt yksityiskohdat, spontaanit todistajankertomuksen korjaukset, muistin rajallisuuden myöntäminen

sekä oman todistajanlausunnon paikkansapitävyyden epäröinti. Joissain tapauksissa luotettava kertomus saattaa sisältää myös rikoksentehtäviä ymmärtäviä ja puolustelevia seikkoja sekä rikokseen liittyvien piirteiden kuvaamista, kuten kyseiselle rikoslajille ominaisia piirteitä, jotka eivät ole yleisessä tiedossa. (Haapasalo ym. 2000, 137-138)

Edellä mainittuja kriteerejä ei voida soveltaa todistajankertomukseen kuin selkeimmissä tapauksissa, sillä poikkeustilanteita, joissa mainitut kriteerit eivät ole käyttökelpoisia, löytyy hyvinkin usein (Haapasalo ym. 2000, 139).

5.3 Muistin merkitys

Muisti ei lähtökohtaisesti taltioi asioita täsmälleen sellaisina kuin ne ovat tapahtuneet, sillä todelliset havainnot sulautuvat ihmisellä valmiina oleviin tietorakenteisiin, ajatuksiin ja tunteisiin. Muisti on luonteeltaan uutta tietoa luova ja vääristymiä voi tapahtua mieleen painamisessa, mielessä säilyttämisessä sekä mieleen palauttamisen aikana. Muistin luotettavuuteen vaikuttavia tekijöitä ovat muun muassa havainnon kesto, tapahtuman yksityiskohdat, tapahtuman väkivaltainen luonne, todistajan kokemus stressiä sekä odotukset ja todistajan ikä sekä ammatti. (Haapasalo ym. 2000, 20). On myös huomioitava tapahtuman ja kuulemisen välillä kulunut aika. Mitä kauemmin tapahtumasta on kulunut aikaa, sitä heikommat ovat todistajan muistikuvat. Tästä syystä onkin pyrittävä järjestämään oikeudenkäynti mahdollisimman pian tapahtuman jälkeen. (Huovila 1999, 1167)

Todistajan henkilökohtaiset ominaisuudet saattavat osaltaan vaikuttaa muistikykkyyn. Lääkämmät todistajat näyttävät olevan varovaisempia kertomuksissaan ja kertovat ennemmin asioita, joista he ovat varmoja ja jättävät muun kertomatta. Myös koulutus, harrastukset ja ammatti voivat suunnata todistajan huomion tietynlaisiin asioihin, jolloin niiden seikkojen muistaminen tehostuu. Nais- ja miestodistajien kyvyllä muistaa asioita ei ole havaittu merkittäviä eroja. (Santtila ym. 2008, 168-170)

Harhaanjohtavien tietojen antaminen kuulemistilanteessa saattaa aiheuttaa todistajan muistijäljen osittaista tai täydellistä häviämistä. Tällaisen johdattelun vaikutukset ihmisen muistiin voivat ilmetä muun muassa mieleen palauttamisen vaikeuden tai muistin vääristymisen muodossa. (Haapasalo ym. 2000, 57). Todistajan johdattelu, varsinkaan syyttäjän osalta, ei ole sallittua ja puheenjohtajan onkin estettävä tällaiset yritykset (ks. OK 17:33).

6 Rikosprosessin tavoitteiden ja periaatteiden merkitys

Etukäteisinformoinnin laajentamisen, kesken kuulemisen suoritettujen informoinnin edellytysten ja jälkikäteisinformoinnin käyttöönoton vuoksi on tarkasteltava aiheeseen liittyviä rikosprosessin tavoitteita, tehtäviä ja periaatteita.

Rikosprosessin tavoitteena on edistää konfliktinratkaisua, ohjata käyttäytymistä, tarjota oikeusturvaa ja kehittää oikeutta. Yhteiskunnallisten arvojen kannalta oikeudenkäytön tavoitteita ovat muun muassa menettelyn oikeudenmukaisuus, aineellisen totuuden löytäminen, oikeusrauhan säilyttäminen, ihmisten käyttäytymisen ohjaus sekä yhteiskuntamoraalin- ja rauhan ylläpito. (Pölönen 2003, 29)

Rikosprosessuaaliset oikeusperiaatteet luokitellaan menettelyperiaatteisiin, ratkaisuperiaatteisiin sekä arvoperiaatteisiin riippuen siitä, mihin ne kohdistuvat prosessissa. Ratkaisuperiaatteet liittyvät tuomion harkinta- sekä perusteluvaiheeseen ja arvoperiaatteet rikosprosessille asetettuihin arvopäämääriin. (Pölönen 2003, 38). Menettelyperiaatteisiin luetaan näkökohdat tuomarin roolista prosessissa, kontradiktorinen periaate sekä suullisuus-, välittömyys- ja keskitysperiaate.

Informoinnin laajentamisen edellytysten kannalta olennaisia ovat aineellisen totuuden tavoite, oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimukset, taloudellisuustavoite sekä rikosprosessin rooliperiaatteet, joihin syvennyttään seuraavissa alaluvuissa.

6.1 Aineellisen totuuden tavoite

Aineellisen totuuden selvittämistä pidetään rikosprosessin keskeisimpänä tavoitteena. Toisaalta, voi olla aiheellista puhua aineellisen totuuden sijasta niin sanotusta prosessuaalisesta totuudesta, joka syntyy akkusatorisessa oikeudenkäynnissä ilmitulleiden seikkojen perusteella. Aineelliseen totuuteen ei kuitenkaan voida pyrkiä millä tavoilla tahansa, vaan usein joudutaan punnitsemaan myös asianomistajan sekä vastaajan perusoikeuksia keskenään, mitä käsitellään tarkemmin myöhemmissä luvuissa. (Pölönen 2003, 21)

Aineellisen totuuden tavoitetta edistävät muun muassa periaatteet, joiden mukaan oikeudenkäynnin tulee olla välitöntä, keskitettyä ja suullista. Välittömyysperiaate todistelussa tarkoittaa sitä, että tuomioistuin suorittaa todistusharkinnan pääkäsittelyssä tehtyjen välittömien havaintojen perusteella eikä esimerkiksi äänitteiden tai muiden välillisten elementtien perusteella (Huovila 1999, 1159-1160). Suullisuus ja keskitys lähinnä palvelevat välittömyyden toteutumista. Keskittämisperiaatteen mukaan asia tulisi käsitellä keskitetysti yhdessä pääkäsit-

telyssä. (Pölönen 2003, 48). Suullinen käsittely on tarpeellista muun muassa, jotta asianosainen voi tosiasiallisesti osallistua oikeudenkäyntiin ja asiansa ajamiseen (Ervo 2008, 173).

Tavoitteena on, edellä mainitut seikat huomioon ottaen, selvittää asian kannalta relevantit seikat mahdollisimman hyvin. Tästä syystä, voidaan perustellusti katsoa informoinnin kehittämällä olevan tarvetta aineellisen totuuden tavoitteen kannalta, mikä onkin opinnäytetyön pääasiallinen tarkoitus.

6.2 Taloudellisuustavoite

Prosessiekonomia- eli taloudellisuustavoitteen mukaan prosessin tulee olla nopeaa ja halpaa. Vaatimus oikeudenkäynnin kustannustehokkuudesta johtaa siihen, ettei totuutta voida etsiä millä keinoilla ja kustannuksilla tahansa. Aineellisen totuuden selvittämiseen uhrattavien resurssien tulee siten olla järkevässä suhteessa aineellisen totuuden selvittämisen tärkeyteen. Oikeudenkäynnin kustannukset jaetaan taloudellisiin kustannuksiin, asianosaiselle aiheutuviin haittoihin ja vaivoihin, oikeudenkäynnin aiheuttamaan ajanhukkaan ja perusoikeuksien rajoitukseen sekä loukkauksiin. (Pölönen 2003, 30-31)

Opinnäytetyön kehittämis ehdotukset laajennetusta etukäteisinformoinnista, informoinnista kesken kuulemisen sekä jälkikäteisinformoinnista eivät aiheuta merkittäviä taloudellisia kustannuksia taikka haittoja asianosaisille. Ajanhukkaa oikeudenkäynnin kustannuksena aiheutuu vain vähäinen määrä, sillä laajimmillaankaan ehdotetut informointitavat eivät aiheuta merkittävää oikeudenkäynnin pitkittymistä. Erikseen arvioitavaksi tulevat tapaukset, joissa todistaja täydentää tai muuttaa kertomustaan informoinnin johdosta, jolloin aikaa kuluu enemmän. Aineellisen totuuden arvon vuoksi oikeudenkäynnin pitkittymistä mainitunlaisessa tilanteessa ei kuitenkaan voida pitää merkittävänä haittana. Perusoikeuksien loukkauksia saattaa aiheutua tietyissä tapauksissa, mutta sitä on pyritty perustelemaan aineellisen totuuden tavoitteella.

6.3 Oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuus

Jokelan ja Ervon käsityksen mukaan oikeudenkäynnin tehtävänä on aineellisesti oikeaan lopputulokseen pääseminen oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin edellyttämällä tavalla ihmisoikeuksia ja yksilön itsemääräämisoikeutta kunnioittaen (Pölönen 2003, 20). Yhdyn kuitenkin Virolaisen näkemykseen, jonka mukaan rikoksesta epäillyn oikeusturvaintressi ei ole rikosprosessin tehtävä, vaan prosessille asetettava laatuvaatimus. Tällöin rikosprosessin ainoan varsinaisen tehtävän voidaan katsoa olevan rikosvastuun toteuttaminen. Laadullisesti rikosprosessin tulee kuitenkin tuottaa aineellisesti oikeita ratkaisuja niin, että oikeusturva, perusoikeusuoja sekä ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimukset toteutuvat (Pölönen 2003, 22-23). Tutkimuksissa onkin havaittu, että oikeudenkäyntiin osallistuvat henkilöt muodostavatkin

käsityksensä oikeudenkäynnin sekä ratkaisun oikeudenmukaisuudesta suureksi osaksi tuomioon johtaneen menettelyn oikeudenmukaisuudesta (Pölönen 2003, 33).

Perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan on turvattava perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Tuomioistuinten ollessa osa julkista valtaa, säännös velvoittaa myös rikosasian tuomaria. PL 21 §:ssä säädetään muun muassa, että jokaisella on oikeus saada asiansa käsitel-lyksi asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä lain mukaan toimivaltaisessa tuomiois-tuimessa. (Pölönen 2003, 60-61)

Lainkäytön on oltava ulkoisesti uskottavaa, joten sen lisäksi, että menettely on tosiasiallisesti oikeudenmukaista, sen tulee näyttää oikeudenmukaiselta myös ulkopuoliselle. Oikeudenmu-kaisuuden korostamisesta johtuu, että oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuuden toteutuminen edellyttää tuomarin aktiivista prosessinjohtoa eikä ainoastaan pidättäytymistä toimimasta epäoikeudenmukaisesti. Toisaalta, tuomioistuimen on pidättäydyttävä toimenpiteistä, joiden voidaan katsoa tekevän oikeudenkäynnistä epäoikeudenmukaisen. (Pölönen 2003, 63-65)

Rikosprosessissa on otettava huomioon, että syytteessä saattaa olla rikokseen syytön henkilö. Oikeudenkäynnin on pystyttävä toimimaan tehokkaasti sekä aineellisen totuuden selvittämi-seksi että asianosaisten perusoikeuksien kunnioittamiseksi ja suojaamiseksi. Edellä mainittu edellyttää jatkuvaa intressipunnintaa yksilön oikeusturvaintressien ja rikoksen selvittämisen-ressin välillä. (Pölönen 2003, 66)

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan 1 kohdan mukaan jokaisella on oikeus muun muas-sa oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin puolueettomassa tuomioistuimessa. EIS 6 art. 2 koh-dan mukaan jokaista rikoksesta syytettyä on pidettävä syyttömänä, kunnes hänen syyllisyy-tensä on laillisesti näytetty toteen. (Salminen 2008, 71). EIT on oikeuskäytännössään korosta-nut tuomioistuimen objektiivisen puolueettomuuden merkitystä osana oikeudenmukaista oi-keudenkäyntiä. Pääsääntönä on, ettei saa syntyä kuvaa siitä, että tuomioistuin pyrki näyt-tämään syytteen toteen. Syytetyn suosiminen ei kuitenkaan saa ilmetä asianomistajan oikeuk-sien vähättelynä.

Niin ikään kansalaisyhteiskuntaa ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen 14 artiklan mukaan jokaisella rikoksesta syytetyllä on oikeus tulla pidetyksi syyttömänä, kun-nes hänen syyllisyytensä on laillisesti näytetty toteen. KP-sopimuksessa vähimmäistakeena syytetylle tunnustetaan muun muassa oikeus olla tulematta pakotetuksi todistamaan itseään vastaan tai tunnustamaan syyllisyyttään. (Salminen 2008, 68)

Edellä mainituista yleissopimuksista voidaan siis johtaa myötävaikuttamattomuusperiaate, jonka mukaan syytetty ei ole velvollinen myötävaikuttamaan oman syyllisyytensä selvittämis-

tä (Viljanen 2001, 1007). Syyttömyysolettaman mukaan todistustaakka syyllisyydestä on aina syyttäjällä, ja näytön ollessa epäselvä, tulee syyte hylätä.

6.4 Rikosprosessin rooliperiaatteet

Rikosprosessuaalisen järjestelmän perustuu joko inkvisitoriseen tai akkusatoriseen prosessiin. Inkvisitorisessa prosessissa, niin sanotussa tutkimismenetyksessä, tuomioistuimien huolehtii rikosvastuun toteuttamisesta. Puhtaassa inkvisitorisessa prosessissa ei varsinaisesti ole asianosaisia, vaan ainoastaan syytetty sekä sivullisiksi määriteltäviä henkilöitä. Mainitunlaista menettelyä ei käytännössä kuitenkaan esiinny. (Pölonen 2003, 51)

Akkusatorisessa menettelyssä syytetty ajaa tuomioistuimesta erillinen syyttäjä eikä tuomioistuimien huolehdi oikeudenkäynnin eteenpäinviennistä tai oikeudenkäyntiaineiston hankkimisesta. Syytesidonnaisuus osana akkusatorista prosessia merkitsee sitä, että tuomioistuimien on juttua ratkaistessaan sidottu asianosaisten vaatimuksiin. Tuomioistuimen ollessa tietyllä tavalla passiivinen, menettelyssä toteutuu niin sanottu kaksiasianosaissuhde, jossa vastapuolia ovat syyttäjä ja syytetty. Puhdasmuotoista akkusatorista menetelmää ei myöskään esiinny. (Pölonen 2003, 51)

Käsittelyperiaatteen mukaan tuomioistuimien ei voi tutkia asiaa omatoimisesti todisteita hankkimalla. Periaatteen vastaparinä toimii tutkintaperiaate, jonka mukaan tuomioistuimella on valta huolehtia ratkaisulle tärkeiden tosiseikkojen selvittämisestä. Tutkintaperiaate liittyy oikeudenkäynnin puolueettomuusvaatimuksiin, kun tarkastellaan tuomarin roolia rikosprosessissa. Mainitun roolin voidaan sanoa edellyttävän sitä, ettei syytettyä ja asianomistajaa tule jättää ainoastaan syyttäjän ja asianajajan toiminnan varaan. Tarvittaessa tuomioistuimien tulee osaltaan huolehtia aineellisen totuuden toteutumisesta. Puolueettomuusvaatimusten vuoksi tuomioistuimien toimintamahdollisuudet rajoittuvat kuitenkin lähinnä syytetyn oikeusturvan varmistamiseen. (Pölonen 2003, 54)

Suomalaisessa rikosprosessissa on piirteitä sekä inkvisitorisesta että akkusatorisesta menetelmästä, mutta oikeudenkäynnin luonne kallistuu kuitenkin selvästi akkusatorisen menetelmän puolelle. Inkvisitorista puolta ilmentää lähinnä tuomioistuimien oikeus huolehtia aineellisen totuuden asianmukaisesta selvittämisestä (OK 17:8 ja ROL 6:5:2). Akkusatorista puolta ilmentää taas tuomioistuimien passiivinen ja puolueeton rooli varsinkin syytetyille epäedullisen näytön hankkimisen suhteen. (Pölonen 2003, 52)

6.4.1 Tuomioistuimen rooli

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain tullessa voimaan vuonna 1997 menettely rikosasioissa muuttui korostetusti akkusatoriseksi, jolloin tuomioistuimeen alettiin kohdistaa entistä enemmän puolueettomuusodotuksia. ROL 6 luvun 5 §:n 1 momentin mukaan tuomioistuimen tehtävänä on valvoa, että asian käsittelyssä noudatetaan selvyttä ja järjestystä. Säännöksen 2 momentin mukaan tuomioistuimen tulee myös valvoa, että asia tulee asianmukaisesti käsitellyksi. Keskeinen puheenjohtajalle kuuluva tehtävä on myös järjestyksenpito. OK 17 luvun 33 §:n mukaan todistajankuulustelu kuuluu asianosaisille ja heidän asiamiehilleen, mutta myös tuomioistuimen jäsenillä on mahdollisuus suorittaa kuulustelua ja esittää kysymyksiä. Tuomioistuimen puheenjohtajalla on muun muassa oikeus keskeyttää kuultavan kertomus tai häntä kuulustelevan henkilön kysely. Puheenjohtajan selventämisvelvollisuus ilmenee ROL 6:5.2:sta. Jos asianosainen tai todistaja esittää keskenään ristiriitaisia lausumia, puheenjohtajan on kiinnitettävä asiaan huomiota. Aineiston rikastamiseen on kuitenkin suhtauduttava pidättyväisesti. Syytettä tukevan aineiston hankinta olisi vastoin oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä ja syyttömyysolettamaa. (Tolvanen 2006, 1335-1336). Tutkintaperiaatteen mukainen aktiivinen tosiseikastoa rikastava prosessinjohto tulee kyseeseen lähinnä vain silloin, kun menettely koituu syytetylle edulliseksi (Pölönen 2003, 55).

Tuomioistuimelle kuuluvaa asian selvittämisvelvollisuutta kutsutaan aineelliseksi prosessinjohdoksi, jota se siis harjoittaa ensisijaisesti käyttämällä kyselyoikeuttaan. Asianosaisen esityksen jäädessä epäselväksi tai epätäydelliseksi, tuomioistuimen on kysyttävä tarpeelliset kysymykset asian selvittämiseksi. Kyselyoikeuden voidaan siis katsoa olevan myös kyselyvelvollisuus.

Muut menettelyperiaatteet, niin sanotut rooliperiaatteet, koskevat tuomarin materiaalista prosessinjohtoa sekä asianosaisten vastuun- ja tehtävänjakoa. Rooliperiaatteet jaetaan virallisiperiaatteeseen, tutkinta- ja käsittelyperiaatteeseen sekä jura novit curia -periaatteeseen. Rooliperiaatteet määrittävät toisin sanoen tuomarin ja asianosaisten työnjaon prosessissa (Pölönen 2003, 47). Syyttäjän sekä tuomarin rooliaseman tärkein kysymys on, missä määrin rikoksen selvittämisintressistä huolehtiminen on yksinomaan, pääosin vai vain osittain syyttäjän tehtävä. Yleisesti voidaan sanoa, että aineellisen rikosoikeuden tavoitteiden toteuttamisesta huolehtii ensisijaisesti syyttäjä, mutta menettelyn oikeusturvatakeista ja perusoikeus-suojasta ensisijaisesti tuomioistuin. (Pölönen 2003, 27-28)

Käytännössä prosessinjohtoon aktiivisuus ja muoto johtuu tuomarin persoonasta, kokemuksista ja työskentelytavoista eikä yksityiskohtaisia säännöksiä tuomioistuimen suorittamista prosessitoimista ei ole säädetty. Tuomarin roolin määrittelemisen kannalta on keskeistä, missä määrin tuomarin tulee toimia tavalla, jolla syyllinen saadaan tuomituksi oikeudenmukaiseen ran-

gaistukseen. Yhden näkemyksen mukaan tuomarin tulee tulkita menettelysäännöksiä objektiivisesti ja perusoikeusmyönteisesti, tarkoittaen käytännössä sitä, että ensisijaisesti tulee huolehtia syytetyn oikeusturvaintressistä ja toissijaisesti rikoksen selvittämisentressistä. Tämän näkemyksen mukaan kuulustelu henkilötodistelussa tulisi jättää syyttäjän tehtäväksi. (Pölonen 2003, 393-395)

Tuomarin prosessinjohtoa voidaan myös arvioida eri prosessikäsitusten perusteella. Liberaalin käsityksen mukaan puheenjohtajan tulee toimia passiivisesti, jolloin prosessissa korostuu osapuolten muodollinen tasa-arvoisuus. Puheenjohtajan ei tule pyrkiä auttamaan heikompa osapuolta, vaikka asianosaisten mahdollisuudet hoitaa asiansa oikeudenkäynnissä olisivat eri tasolla. Tuomioistuin tekee ratkaisunsa yksinomaan asianosaisten esittämän aineiston ja todistelun perusteella, eikä sillä ole lupaa rikastaa oikeudenkäyntiaineistoa oma-aloitteisesti. (Tolvanen 2006, 1330)

Sosiaalinen prosessikäsitys taas korostaa asianosaisten tosiasiallista tasa-arvoisuutta. Tuomari toimii aktiivisesti sekä aineellisen totuuden mukaisen ratkaisun antamiseksi sekä heikomman osapuolen intressejä valvoen. Oikeudenkäynti pyritään toteuttamaan vuorovaikutuksessa asianosaisten sekä tuomioistuimen kesken ja myös lopputuloksesta pyritään pääsemään yhteisymmärrykseen. (Tolvanen 2006, 1330). Yhdyn sosiaaliseen prosessikäsitukseen tietyissä määrin aineellisen totuuden tavoittelemisintressiä korostaen.

Opinnäytetyön tarkoituksena on asettaa laajennettu informointivelvollisuus nimenomaisesti puheenjohtajalle, sillä häneltä edellytetään tasapuolista suhtautumista prosessin osapuoliin ja pyrkimystä totuudenmukaiseen ratkaisuun. Puolueettoman ratkaisijan asema tekee puheenjohtajasta myös syyttäjää auktoriteettisemmän. Tällöin todistajan totuusvelvollisuudesta informoinnin vaikutukset tehostuvat. Syyttömyysolettaman vuoksi puheenjohtajan ei kuitenkaan lähtökohtaisesti tulisi pyrkiä aktiivisesti hankkimaan syytettä tukevaa aineistoa totuusvelvollisuudesta informoinnin avulla.

6.4.2 Syyttäjän rooli

Yleisistä syyttäjistä annetun lain mukaan syyttäjän tehtävänä on huolehtia rikosoikeudellisen vastuun toteuttamisesta rikosasian käsittelyssä, syyteharkinnassa ja oikeudenkäynnissä asianosaisten oikeusturvan ja yleisen edun vaatimalla tavalla. Syyttäjän on lisäksi edellä mainituissa menettelyissä oikeudellisia ratkaisuja ja muita toimenpiteitä tehdessään noudatettava muun muassa tasapuolisuutta (Laki yleisistä syyttäjistä 1 § 1 momentti). Lainvalmistelutöiden mukaan tasapuolisuudella tarkoitetaan puolueettomuutta ja yhdenvertaisuutta (Viljanen 2001, 1007). Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain mukaan syyttäjän tehtävänä on nostaa rikoksesta syyte ja ajaa sitä (ROL 1 luku 2 § 1 momentti). Syyte on nostettava, mikäli

on olemassa todennäköisiä syitä rikoksesta epäillyn syyllisyyden tueksi (ROL 1 luku 6 §). Tämän niin sanotun syytepakon mukaan syyttäjän on virkavastuun uhalla nostettava syyte, jos rikoksesta epäillyn syyllisyydestä on riittävä näyttö.

Objektiivisuusperiaatteen mukaan syyttäjän tulee tasapuolisesti ottaa huomioon sekä pyrkiä selvittämään syytteen puolesta ja sitä vastaan puhuvat seikat. Syyttäjän toiminnan päämääränä on oltava oikean ratkaisun ja oikeudenmukaisen seuraamuksen tavoitteleminen, joka ilmenee myös YSL 1 §:stä. Objektiivisuusperiaate tuomioistuimen kohdalla edellyttää lähinnä passiivisuutta syytetyn vahingoksi koituvan aineiston hankintaan ja puolueetonta asian ratkaisemista, kun taas syyttäjän on toimittava myös aktiivisesti aineellisen totuuden selvittämiseksi. Ero johtuu suomalaisessa rikosprosessissa pääasiallisesti noudatettavasta akkusatorisesta menettelystä, jossa syyttäjä on aktiivinen jutun eteenpäin viejä ja selvittäjä, kun taas tuomioistuin lähinnä passiivinen toimija. Tästä syystä johtuu, että tietyt tuomioistuimen selvitystoimenpiteet ovat objektiivisuusperiaatteen vastaisia, kun taas syyttäjän kohdalla objektiivisuusperiaate edellyttää tiettyjä toimenpiteitä. (Vuorenmaa 2003, 995)

Syyttäjän objektiivisuusveloitteella ei enää syytteen nostamisen jälkeen ole yhtä suurta merkitystä, sillä pääkäsittelyssä syyttäjä on rikoksesta syytetyn vastapuoli. Syyttäjä voi siis tällöin keskittyä lähtökohtaisesti syytteen puolesta puhuviin seikkoihin (Vuorenmaa 2003, 1005). Toisin ei voida edellyttää, sillä syytettä ei ole mahdollista ajaa uskottavasti, jos syyttäjän pitäisi samanaikaisesti esittää syytettä vastaan puhuvia seikkoja. Varsinkin tilanteessa, jossa vastaajalla on avustajanaan lakimies, syyttäjä voi keskittyä ainoastaan syytteen toteen näyttämiseen. (Tolvanen 2006, 1334)

Syyttäjän ollessa prosessuaalisesti syytetyn vastapuoli eikä tuomioistuimen tavalla puolueeton taho, olen sitä mieltä, ettei syyttäjän suorittama totuusvelvollisuudesta informointi ole omiaan edistämään aineellisen totuuden tavoitetta. Syyttäjän asian on esittää syyttömyysolettaman kumoamiseen riittävä näyttö, mikä tulisi aikaansaada normaaleilla kuulustelutavoilla. Sen sijaan, syyttäjällä on edellytykset pyytää tuomioistuinta muistuttamaan todistajaa totuusvelvollisuudestaan. Tällöin informointi tuottaisi tehokkaammin haluttua pelotevaikutusta eikä tuomioistuin käytännössä vaarantaisi puolueettomuusvaatimustaan edes vastaajapuolen todistajaa kuultaessa.

6.5 Asianosaisasetelmien merkitys

Muodollisesti rikosoikeudenkäynnin asianosaisia ovat syytetty, syyttäjä sekä rangaistus- tai korvausvaatimuksen esittävä läsnä oleva rikoksen asianomistaja (Pölonen 2003, 100). Asianosaisvetoisen vuorokuulustelun mukaan asianosaiset suorittavat kuultavan pääkuulustelun. Kuultavan nimennyt osapuoli suorittaa pääkuulustelun, jonka jälkeen vastapuoli suorittaa

vastakuulustelun. Pääsääntöisesti asianomistajaa kuullaan ensin ja sen jälkeen rikoksesta syytettyä. Todistajia kuullaan asianosaisten jälkeen. (Pölonen 2003, 351-356)

Erilaisten asianosaisasetelmien vaihdellessa myös tuomioistuimen ja syyttäjän roolit muuttuvat. Tuomioistuimen tehtäväksi voidaan katsoa syytetyn tukeminen, mikäli hänellä ei ole avustajaa ja hän on kykenemätön suoriutumaan kuulustelusta itsenäisesti. Tällaisessa tilanteessa tuomioistuimella on siis oikeus syytettyä tukevaan kyselyoikeuden käyttämiseen (Pölonen 2003, 348), minkä vuoksi ainakin syyttäjäpuolen todistajaa voidaan informoida totuusvelvollisuudestaan hänen kuulemisensa aikana. Toisaalta, syyttäjällä on mainitussa tilanteessa korostettu objektiivisuusvaatimus, jolloin hänen tulisi esittää myös vastaajalle suotuisaa näyttöä. Viitataan lukuun 6.4.1, jossa todettiin puheenjohtajan suorittaman informoinnin olevan kuitenkin lähtökohtaisesti tehokkaampaa. Mikäli taas edellä mainitussa tilanteessa kyse on syytteen hylkäämistä tukeva todistaja, puheenjohtajan edellytykset informoida todistajaa totuusvelvollisuudestaan ovat oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja tuomioistuimen puolueettomuuden vuoksi vähäiset.

Mikäli rikosasian asianosaisiin kuuluvat syyttäjä, asianomistaja avustajineen sekä vastaaja, voidaan syyttäjällä katsoa olevan vahvasti korostunut objektiivisuusvelvollisuus kun taas tuomioistuimella entistä merkittävämpi velvollisuus syytetyn tukemiseen. Mainittua tilannetta voidaan kuvata olevan puolustuksen suosimisperiaatteen mukainen, niin sanotun *in favor defensionis* -periaatteen mukainen.

Rikosasiassa, jossa asianosaisina ovat syyttäjä ja vastaaja apunaan oikeustieteellisen koulutuksen hankkinut avustaja, syyttäjän objektiivisuusvelvollisuus ei ole yhtä merkittävä kuin kahdessa edellä mainitussa tilanteessa. Tuomioistuimellakaan ei voida katsoa olevan yhtä suurta velvollisuutta syytetyn oikeusturvan edistämiseen. Tilanteessa puheenjohtaja voi lähtökohtaisesti oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimuksia loukkaamatta informoida sekä syyttäjäpuolen että vastaajapuolen todistajia totuusvelvollisuudestaan.

6.6 Oikeustapaus esimerkkinä informoinnin ongelmakohdista

Referoimassani oikeustapauksessa on kyse noin vuosi sitten käräjäoikeudessa käsitellystä pahoinpitelyjutusta. Syyttäjän mukaan vastaaja oli syyllistynyt pahoinpitelyyn heittämällä lasipullon asianomistajaa kohti. Vastaaja kertoi häntä todistelutarkoituksessa kuultaessa, ettei heitetty lasipullo ollut osunut asianomistajaan, kun taas asianomistaja sekä todistajana kuultu asianomistajan puoliso kertoivat lasipullon osuneen asianomistajaan. Heidän kertomustaan tuki tapauksen aikana asianomistajan otsaan syntynyt viiltohaava. Tapahtuma-aikana vastaajan seurassa ollutta henkilöä kuultiin todistajana. Todistaja kertoi, esitutkintakertomuksestaan poiketen, ettei lasipullo ollut osunut asianomistajaan.

Todistajankertomuksen aikana, puheenjohtaja muistutti todistajaa totuusvelvollisuudestaan sekä lausuman merkityksestä asiassa ja tarkensi, että oikeuskäytännön mukaan perättömästi lausumasta seuraa vankeusrangaistus. Tämän jälkeen puheenjohtaja esitti kysymyksen, osuiko lasipullon asianomistajaan vai ei. Todistaja ei kuitenkaan muuttanut tai täsmentänyt kertomustaan informoinnin perusteella, jolloin asian käsittelyä jatkettiin normaalisti. Ratkaisusaan käräjäoikeus katsoi näytetyn, että vastaaja oli syyllistynyt pahoinpitelyyn ja että lasipullo oli osunut asianomistajaa otsaan.

Syytetyllä ei ollut avustajaa, kun taas asianomistajalla oli. Kuten edellisessä luvussa mainittiin, tilanteessa syyttäjällä on korostunut objektiivisuusvelvollisuus ja tuomioistuimella velvollisuus toimia tarpeellisin määrin syytetyn tukena. Tästä huolimatta puheenjohtaja katsoi tarpeelliseksi informoida todistajaa totuusvelvollisuudestaan. Tuomioistuin pyrki siten hankkimaan näyttöä, joka olisi koitunut syytetyn vahingoksi. Puheenjohtaja katsoi kuitenkin tärkeämmäksi intressiksi aineelliseen totuuden tavoitteen. Toisaalta voidaan ajatella, että kyseessä oli myös todistajan oikeusturvan varmistaminen, sillä aineelliseen totuuden saavuttaminen ei sinänsä ollut estynyt muun näytön mahdollistaessa näyttökynnyksen ylittymisen ja syytetyn tuomitsemisen. Kyseessä ollut todistaja oli alaikäinen, jolloin hänen oikeusturvan turvaamisen voidaan katsoa olevan arvokkaampi tavoite kuin täysi-ikäisen todistajan kohdalla.

7 Kehittämisehdotukset

Kuten edellisessä luvussa mainittiin, OK 17:31 määrittää etukäteisinformoinnille laajuuden, jolla se tulisi vähintään toteuttaa. Säännös ei kuitenkaan aseta muistuttamista rajoittavia määräyksiä, jonka vuoksi lainsäädännöllisesti on mahdollista informoida todistaa totuusvelvollisuudestaan myös kuulemisen aikana ja kuulemista lopetettaessa. Informointia tulee laajentaa pelotevaikutuksen tehostamiseksi ja siten myös aineellisen totuuden saavuttamiseksi.

Toimintamallit on pyritty rakentamaan ja perustelemaan siten, että edellä mainittujen vaatimusten ja periaatteiden ydinaluetta ei loukata. Mahdollisia kollisiotilanteita on perusteltu merkittävämmän intressin toteutumisella ja menettelyn kokonaisuuden oikeudenmukaisena säilymisellä. Opinnäytetyön tavoitteena ei ole tuottaa säänneltyjä toimintamalleja, vaan pikemminkin ehdotuksia, joita tulisi toteuttaa käytäntöinä. Velvoittavien menettelysäännösten määrää ei ole tarpeen lisätä, sillä se johtaisi oikeudenkäynnin ja tuomaritoiminnan joustavuuden vähentymiseen. Oikeudenkäymiskaassa tai oikeudenkäynnistä rikosasioissa annettussa laissa ei ole tapahtunut rikoslakiin verrattavaa säännösten inflaatiota, mutta siitä huolimatta ja sen takia säännösten määrän kasvua tulee välttää.

Kielenkäyttö oikeustieteessä poikkeaa suuresti yleiskielestä. Muun muassa käytettävä sanasto, fraasit sekä poikkeukselliset lauserakenteet eivät sisällöltään avaudu samalla tavalla maalli-

kolle kuin oikeusoppineelle. Ensisijaisen tärkeää on varmistaa totuusvelvollisuudesta muistuttamisen kansantajuisuus, sillä tarkoituksena on saada todistaja ymmärtämään oikeutensa ja velvollisuutensa. Kun todistaja on ymmärtänyt edellä mainitut seikat, tulee hän myös mitä todennäköisimmin, oman harkintakykynsä puitteissa, edistämään pyrkimystä aineelliseen to- tuuteen. Asianmukaisilla sanavalinnoilla edistetään tätä kautta myös todistajan oikeusturvaa.

Kielenkäytön ja sanavalintojen avulla tulee myös pyrkiä välttämään todistajan tarpeetonta pelottelua. Pahimmillaan esimerkiksi rangaistusseuraamuksen liioitellulla painottamisella voidaan saavuttaa tilanne, jossa todistajan epävarmuus kasvaa ja lausuman luotettavuus las- kee. Tarpeettoman painostuksen ja pelottelun vuoksi todistajan luottamus omien käsitystensä ja havaintojensa oikeellisuudesta saattaa vähetä, jolloin hän todennäköisemmin ilmaisee ole- vansa tietystä asiasta epävarma. Painostava kysymystyyli saattaa olla mahdollinen, ainakin varsinaisia kysymyksiä esitettäessä, mikäli todistaja on erittäin vastentahtoinen ja kieltäytyy yhteistyöstä tai esimerkiksi muuttaa täysin esitutkintakertomustaan (Pölönen 2003, 410).

Pahimmassa tapauksessa, todistajan yksilöllisistä ominaisuuksista riippuen, liian muodollisesti suoritettu todistajan velvollisuuksien esittely voi haitata todistajan vapaata kertomusta ja vaikuttaa todistajan vastauksiin (Pölönen 2003, 405). Tämän vuoksi puheenjohtajan ulkoisen olemuksen tulee olla ehdottoman hillittyä.

7.1 Laajennettu etukäteisinformointi

Ennen kuulemisen aloittamista, kuten luvussa 3.2 mainittiin, todistajan tulee vannon todista- janvala tai todistajanvakuutus (OK 17:29). Valan tai vakuutuksen antamisella on ainakin vä- häistä psykologista vaikutusta todistajaan, jota tulee vahvistaa informoimalla todistajaa vel- vollisuudestaan pysyä totuudessa. Toisaalta, vala tai vakuutus itsessään sisältää jonkin verran velvollisuuksista informointia, joten etukäteisinformoinnin laajentaminen tuottaisi haluttua vaikutusta lähinnä henkilöä todistelutarkoituksessa kuultaessa, jolloin kuultavalta ei ole otet- tu valaa tai vakuutusta. Luvussa 6 mainittujen menetelmien ja periaatteiden, kuten akkusato- risen rikosprosessin, puolueettomuusvaatimuksen ja prosessiroolien kannalta etukäteisinfor- moinnin laajentaminen ei ole ongelmallista. Informointi tulee kuitenkin suorittaa samalla tavalla asian jokaisen todistajan kohdalla, jotta tuomioistuin välttyy vaikuttamasta ennakko- asenteelliselta tai puolueelliselta.

- 1) *Tuomioistuimessa annettu perätön lausuma on rangaistavaa sekä huolimatto- muudesta että tahallisena.*

Ensisijaisesti todistajalle tulee tehdä tiettäväksi, että lausuma voi olla perätön myös tuotta- muksellisena. Tällöin on todennäköisempää, ettei todistaja anna harkitsemattomia lausumia,

jolloin osaltaan varmistetaan ratkaisun perusteena käytettävän oikeudenkäyntiaineiston oikeellisuutta. Onnistuttaessa vaikuttamaan todistajan harkintaan, huolimattomien lausumien määrän voidaan katsoa laskevan. Kansantajuisuuden vuoksi on tärkeää, että tuottamuksen sijasta käytetään termiä huolimattomuus.

Hallitus on esityksessään linjannut, että tuottamuksellisen perättömän lausuman tunnusmerkistön täyttää tavallinen tuottamus eli tällöin tekijä ei ole huolellisesti harkinnut antamansa lausuman sisältöä ja merkitystä, vaikka häneltä olisi sitä voitu edellyttää ja hän olisi siihen myös kyennyt (HE 6/1997, 30). Tällöin asiassa esiin nousee kysymys siitä, voidaanko todistajaa ylittää tuomita tuottamuksellisesta perättömästä lausumasta, sillä menettelyllä asetetaan todistajalle vaatimus harkita huolellisesti lausumansa sisältöä ja merkitystä. Tuottamuksellisesta perättömästä lausumasta tuomitsemisen kynnys kasvaa, jolloin mahdollisuudeksi jää katsoa perättömän lausuman johtuneen esimerkiksi muistikyvyn rajallisuudesta tai tuomita lausuman antaja tahallisesta perättömästä lausumasta.

Käsitys siitä, että tahallinen perätön lausuma on rangaistavaa, on pidettävä yleisesti tiedossa olevana. Tästä huolimatta voidaan eritellä myös, että tahallinen väärän tiedon antaminen täyttää perättömän lausuman tunnusmerkistön.

- 2) *Todistaja voi syyllistyä perättömään lausumaan antaessaan valheellisen tiedon tai salatessaan merkityksellisen seikan, vaikkei siitä erikseen kysyttäisi.*

Väärällä tiedolla ei edellytetä olevan vaikutusta asian lopputulokseen ollakseen rangaistavaa, mutta sen tulee olla asiaan liittyvä (Frände ym. 2006, 12). Ei ole järkevää antaa todistajalle edellytyksiä arvioida seikkojen merkitystä tai asiaan kuuluvuutta, jonka vuoksi väärän tiedon merkityksestä asiassa ei tule informoida. Suomessa lausuman perättömyydeltä vaaditaan sen objektiivista perättömyyttä, jolloin lausuma on perätön, jos se ei vastaa todellisuutta (Kärkkäinen 1999, 26). Tarkoituksena ei ole aiheuttaa todistajalle epävarmuutta havaintojensa paikkansapitävyydestä, joten informoitaessa tulee 'väärän tiedon' sijasta käyttää kansantajuisempaa, ymmärrettävämpää sekä totuudessa pysyvälle todistajalle vähemmän painostavaa määritelmää 'valheellinen tieto'.

Myöskään salaamisella ei edellytetä olevan vaikutusta asiaan ollakseen rangaistavaa, mutta salaamisen tulee koskea asiaan kuuluvaa seikkaa. Yhdyn kuitenkin näkemykseen, jonka mukaan rangaistavan perättömän lausuman tulisi aina kuulua niihin seikkoihin, joilla saattaa olla vaikutusta asian ratkaisuun (Frände ym. 2006, 12). Toiseksi, on pyrittävä välttämään tilannetta, jossa todistaja tuntee velvollisuudekseen kertoa oma-aloitteisesti asian kannalta vähemmän merkityksellisetkin seikat, jolloin prosessiekonomiatavoite sekä todistajankertomuksen

ymmärrettävyys kärsivät. Edellä mainituista syistä salaamisen seurauksista informoitaessa tulee käyttää 'asiaan kuuluvan seikan' sijasta määritelmää 'merkityksellinen seikka'.

Suomessa todistajan totuusvelvollisuuden ollessa positiivinen, todistajan on kerrottava olennaiset seikat oma-aloitteisesti eikä perättömän lausuman tunnusmerkistön täyttyminen siten edellyttä, että kyseistä seikkaa olisi todistajalta kysytty. Totuusvelvollisuuden luonnetta voidaan pitää yllätyksellisenä, minkä vuoksi on tarkoituksenmukaista informoida totuusvelvollisuuden positiivisuudesta.

3) *Tahallisesta perättömästä lausumasta seuraa vankeusrangaistus.*

Laajennetun etukäteisinformoinnin viimeisenä kohtana tulee mainita perättömän lausuman rangaistusasteikko (RL 15:1). Luvussa 4.2 käsiteltiin muun muassa rangaistusasteikkojen preventiivistä vaikutusta. Ankarien rangaistusasteikkojen mainitseminen etukäteisinformoinnissa tuottaa ainakin vähäistä pelotevaikutusta, vaikka ankarien rangaistusten itsessään ei ole arvioitu vaikuttavan yleispreventiivisellä tavalla. Kuitenkin, kun todistaja tulee tietoiseksi rangaistuksen ankaruudesta ennen kuulemistaan, seuraamuksen ankaruus konkretisoituu.

Rangaistusasteikon ankaruutena voidaan pitää ensisijaisesti sitä, että mahdollisuutta sakko-rangaistukseen tuomitsemiseen ei ole. Vankeusrangaistuksen enimmäispituus tekee asteikosta ankaran vasta toissijaisesti, sillä oikeuskäytännön mukaan tuomioistuimessa annetusta perättömästä lausumasta seuraa keskimäärin 4 - 5 kuukauden ehdoton tai ehdollinen vankeusrangaistus. Vankeusrangaistuksen mahdollisesta pituudesta ei siten ole tarvetta mainita.

Mainintaa törkeän perättömän lausuman seuraamuksista voidaan pitää ehdottoman kiellettyinä, sillä se toimisi tarpeettomana todistajan pelotteluna ja painostamisena, mikä taas johtaisi todistajankertomuksesta saatavan informaation vähenemiseen. Ei myöskään ole realistista arvioida todistajan kykyä tai taipumusta syyllistyä törkeään perättömään lausumaan ennen todistajankertomuksen kuulemistä, jolloin mainintaan ei ole edes tarvetta. Joka tapauksessa, maininta tahallisesta perättömästä lausumasta seuraavasta vankeusrangaistuksesta sisältää muodollisesti myös törkeän perättömän lausuman.

Tuottamuksellisen perättömän lausuman rangaistusasteikkoa ei myöskään ole tarpeen mainita. Rangaistusasteikko ei ole merkityksellisen ankara, joten informoinnilla ei saavutettaisi tavoiteltavaa pelotevaikutusta. On myös ensisijaisen tärkeää säilyttää etukäteisinformointi ymmärrettävänä sekä tehokkaana ja pyrkiä välttämään informoinnin ajallista pitkittymistä.

Etukäteisinformoinnin jälkeen puheenjohtaja antaa puheenvuoron asianosaiselle, jolla on oikeus aloittaa todistajan kuulustelu. Yleisen käytännön mukaan mainitaan myös, että kuule-

minen nauhoitetaan, millä osaltaan voidaan katsoa olevan vaikutusta todistajan asennoitumiseen kuulemista kohtaan.

7.2 Informointi kuulemisen aikana

Kysymys tuomioistuimen puolueettomuudesta ja ennakko-asenteellisuudesta on merkittävässä asemassa kuulemisen aikana informoitaessa. Lisäksi menettelyllä saatetaan loukata syyttäjän roolia henkilötodistelussa, varsinkin jos kyseessä on vastaajan nimeämä todistaja. Toisaalta, muistuttamismenettelyllä on tässä vaiheessa mahdollista vaikuttaa todistajaan enemmän kuin muissa vaiheissa. Kun puheenjohtaja keskeyttää kuulemisen muistuttaakseen todistajaa velvollisuudestaan pysyä totuudessa ja sen rikkomisen seuraamuksista, todistajan huomio keskittyy aiempaa tarkemmin puheenjohtajan lausuman merkitykseen. Todistaja mitä ilmeisimmin ymmärtää, että oikeuden puheenjohtaja katsoo asiassa ilmenneen niin merkittäviä ristiriitoja, että on syntynyt epäilystä todistajan lausuman perättömyydestä.

Todistajan informointi totuusvelvollisuudestaan kuulemisen aikana tulee suorittaa vain räikeimmissä tapauksissa, joissa aineellisen totuuden saavuttaminen estyy olennaisesti sekä todistelun luotettavuusnäkökohdat on arvioitu luvussa 5 mainituin perustein. Tämän lisäksi asianosaisille tulisi antaa mahdollisuus selvittää ristiriitaisuudet vaihtoehtoisten kuulustelullisten toimintamallien avulla. Valheellisen kertomuksen paljastamiseksi voidaan käyttää muun muassa aggressiivista vastakuulustelua, erilaisia epäsuoria taktiikoita kuten hämäämistä, edestakaisin siirtyilevää vastakuulustelua sekä nopeaa kuulustelutempoa (Pölönen 2003, 548).

Kun puheenjohtaja on todennut edellä mainittujen menetelmien osoittautuneen tehottomiksi, voi hän pyrkiä aineellisen totuuden selvittämiseen todistajan informoinnin avulla, kuitenkin aikaisintaan asianosaisen suorittaman pääkuulustelun päätyttyä. Vastakuulustelun myötä saatetaan siis olla mahdollista, ettei informoinnille ole enää tarvetta, mikäli kuulusteltavan kertomuksesta aiheutuneet ristiriitaisuudet ovat selvinneet. Tällaisessa tilanteessa ainoastaan mahdollinen kuultavan rikokseen syyllistyminen ei anna aiheutta totuusvelvollisuudesta informointiin, sillä päätavoite aineellisen totuuden saavuttamisesta on täyttynyt.

- 1) *Tuomioistuimessa annettu perätön lausuma on rangaistavaa sekä huolimattomuudesta että tahallisena*

Puheenjohtajan harkinnan mukaan, tilanteesta riippuen, jo etukäteisinformoinnin yhteydessä ilmaistu 1-kohta voidaan ottaa uudelleen esille. Tällä tavoin vahvistetaan todistajan ymmärrystä menettelynsä merkityksestä.

- 2) *Todistaja voi syyllistyä perättömään lausumaan antaessaan valheellisen tiedon tai salatessaan merkityksellisen seikan, vaikkei siitä erikseen kysyttäisi*

Niin ikään ja samoin perusteluin jo etukäteisinformoinnin 2-kohdassa lausuttu selvennys todistajan positiivisesta totuusvelvollisuudesta voidaan ottaa uudelleen esille, jolloin viimeistään voidaan edellyttää todistajan ymmärtävän myös salaamisen merkitys.

- 3) *Tahallisesta perättömästä lausumasta seuraa vankeusrangaistus*

Rangaistusseuraamuksen ankaruudesta toistamiseen muistuttaminen saattaa myös olla tarkoituksenmukaista. Tavoite voidaan saavuttaa edelleen mainitsemalla ainoastaan tavallisen perättömän lausuman seuraamuksesta.

Mainintaa törkeän perättömän lausuman seuraamuksista voidaan jälleen pitää ehdottoman kiellettyinä. Tässäkään vaiheessa ei ole realistista arvioida todistajan syyllistymistä törkeään perättömään lausumaan, jolloin maininta olisi tarpeetonta pelottelua. Toisaalta, mainitussa tapauksessa todistajan sitoutuminen lausumaansa on merkittävä, jolloin informoinnilla ei myöskään voida olettaa olevan vaikutusta. Tässäkään vaiheessa ei ole tarpeellista eritellä tuottamuksellisen perättömän lausuman seuraamusta.

- 4) *Kuultavalla on mahdollisuus oikaista valheellinen lausumansa tai kertoa salaamansa merkityksellinen seikka aina kuulemisen päättymiseen saakka, jolloin teko ei ole rangaistava*

Rajoitussäännöksen sisältö tulee olennaiseksi heti siinä vaiheessa, kun todistaja on lausunut jotain asiasta. Rajoitussäännöstä ei kuitenkaan lähtökohtaisesti tule ilmaista ennen todistajankertomuksen päättymistä. Informointi on kuitenkin tilannekohtaisesti puheenjohtajan arvioitavissa.

Viimeisenä informoinnin vaiheena puheenjohtajan tulee toistaa se kysymys, johon halutaan saada täsmennystä. Kielenkäytön ja ulkoisen olemuksen merkityksellä on kuulemisen aikana totuusvelvollisuudesta informoitaessa ensisijainen merkitys. Tavoitteena ei ole aloittaa väittelyä todistajan kanssa, sillä menettelyllä ei saataisi haluttua vaikutusta aikaan. Sen sijaan, informoinnin tulee olla asian merkityksellisyyttä korostava, jolloin kielenkäytön sekä ulkoisen olemuksen tulisi olla ennemminkin todistajaan vetoavaa. Tavoitteellista olisi myös antaa todistajalle käsitys, että informointi tapahtuu ensisijaisesti hänen oikeuksiaan ja etujaan valvovalla tavalla. Mikäli etsittyä selvennystä ei saada, asian käsittelyä tulee jatkaa normaalisti.

7.3 Informointi kuulemista päätettäessä

Kuten edellä luvussa 2.2.4 mainittiin, Ruotsin Brottsbalkenin mukaan todistajalle on kuulemista päätettäessä ilmaistava, että mikäli hän haluaa muuttaa kertomustaan ilman mahdollisuutta joutua rangaistusvastuuseen, on hänellä siihen silloin viimeinen mahdollisuus (Kärkkäinen 1999, 49). Säännöstä voidaan perustellusti pitää tarpeellisena, minkä vuoksi menettelyä tulisi soveltaa myös suomalaisessa rikosoikeudenkäynnissä.

Jälkikäteisinformointia voidaan verrata etukäteisinformointiin siltä osin, kun menettely ei loukkaa akkusatorista rikosprosessia, tuomioistuimen puolueettomuusvaatimusta tai prosessiroolien merkitystä, mikäli informointi suoritetaan säännönmukaisesti ja yhtenevästi jokaisen todistajan kohdalla. Seuraavan esimerkkifraasin ei ole tarkoitus olla tyhjentävä tai ainoa oikea menettelytapa, vaan yksi mahdollinen toimintamalli, joka ilmentää jälkikäteisinformoinnin tavoitetta:

Mikäli asianosaisilla tai tuomioistuimen jäsenillä ei ole tarvetta esittää todistajalle lisäkysymyksiä, muistutan, että nyt on viimeinen mahdollisuus oikaista valheellinen seikka tai ilmaista salattu merkityksellinen seikka, jolloin myös mahdollisuus syyllistyä perättömän lausuman antamiseen poistuu. Tämän jälkeen kysynkin, onko Teillä palkkiovaatimusta oikeuteen saapumiseenne johdosta?

Kuulustelua päätettäessä, puheenjohtajan tulee varmistaa, ettei asianosaisilla tai tuomioistuimen jäsenillä ole lisäkysymyksiä asian selvittämiseksi. Tämän jälkeen olisi aineellisen totuuden varmistamiseksi otollinen hetki ilmaista rajoitussäännöksen sisältö. Teleologisesti voidaan katsoa, että aineellisen totuuden saavuttaminen on ollut lainsäätäjän ensisijaisena tavoitteena, mikä jää kuitenkin tehottomaksi säännöksen sisällön ollessa todistajalle tuntematon. Jälkikäteisinformoinnin tarkoitus ei jää merkityksettömästi, vaikka sillä ei aikaansaa- taisi haluttua vaikutusta, sillä todistajalle annettu mahdollisuus toimia rationaalisesti on jo sinällään merkittävää ja tavoiteltavaa.

Rajoitussäännöksen tärkeimmästä sisällöstä mainittaessa tulisi ensisijaisesti ilmaista, että kuulemisen päätyttyä perätöntä lausumaa ei enää voida korjata ja että korjaaminen sen sijaan antaa mahdollisuuden välttyä rangaistusvastuusta kokonaisuudessaan. Kuten etukäteisin- formoinnissakin ja samoin perusteluin, myös tässä vaiheessa tulee 'väärän tiedon' sijasta käyttää määritelmää 'valheellinen tieto' ja salaamiseen liittyen 'asiaan kuuluvan seikan' si- jasta määritelmää 'merkityksellinen seikka'.

Menettelyn mahdollisena haittapuolena saattaa olla, että moitteettomasti lausunut todistaja pelästyy muodollisesti suoritettua informointia ja pyrkii tarkentamaan lausumaansa merkityksellöillä seikoilla. Mainitunlaista tapausta ei kuitenkaan voida pitää ongelmallisena kuin oikeudenkäynnin vähäisen pitkittymisen kannalta. Haitta on joka tapauksessa minimoitavissa puheenjohtajan aktiivisella ohjauksella.

8 Yhteenveto ja arviointi

Opinnäytetyön toteuttamisprosessi osoittautui verrattain hankalaksi. Osittain tämä johtui huonosta perehtyneisyydestä aihealintaan, osittain puutteellisesta tutkimussuunnitelmasta. Alkuperäisen aiheen oli muututtava, sillä mitä enemmän tutustuin aihetta käsittelevään kirjallisuuteen, sitä selkeämmin alkuperäiset käsitykseni osoittautuivat kestäättömiksi tai virheellisiksi. Onnekseni lopulliseksi aiheeksi muodostunut todistajan informoinnin kehittäminen pyrkimyksessä aineelliseen totuuteen osoittautui riittävän laajaksi sekä kehittämisen ja tarkastelun kannalta tarpeelliseksi aihealinnaksi.

Tavoitteena oli esittää toimintamenetelmiä liittyen laajennettuun todistajan informointiin, toisin sanoen todistajan etukäteisinformointiin, kuulemisen aikana tapahtuvaan informointiin sekä jälkikäteisinformointiin. Kuten todettua, käytäntöinä etukäteisinformoinnin laajentaminen sekä jälkikäteisinformoinnin käyttöönotto eivät ole ongelmallisia. Sen sijaan, kesken kuulemisen toteutettu todistajan informointi on ainakin jossain määrin kollisiotilanteessa tuomioistuimelle asetetun prosessiroolin ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vaatimusten kanssa. Ainoastaan aineellisen totuuden tavoittelulla ei siis lähtökohtaisesti voida perustella laajennettua todistajan informointia, sillä kuten edellä mainittiin, on ainoastaan realistista ajatella, ettei menettelyllä voida olennaisesti vaikuttaa todistajan lausunnon luotettavuuteen kuin harvoissa tapauksissa. Informoinnin laajentamista on pidettävä ainakin periaatteellisesti merkityksellisenä, yhtenä aineellisen totuuden tavoitteen sekä todistajan oikeusturvaintressin ilmentymänä.

Tarkoituksena ei ollut esittää toimintatapoja, jotka säännöksinä velvoittaisivat puheenjohtajaa, vaan lähinnä tilannekohtaisesti tai käytäntöinä toteutettavia menettelyehdotuksia. Puheenjohtajat arvottavat oikeudenkäynnin periaatteita eri tavalla, toiset tyytyen ratkaisun aikaansaamiseen prosessiekonomisesti tehokkaalla tavalla, toiset ratkaisten asian mahdollisimman pitkälle oikeudenmukaisen menettelyn kautta tuotetun aineiston perusteella. Tätä puheenjohtajien varieteettia voidaan pitää ongelmallisena muun muassa oikeudenkäytön enustettavuuden kannalta. Itse katson sen ilmentävän oikeudenkäytönkin olevan, ainakin puheenjohtajien osalta, inhimillistä toimintaa.

Lähteet

Ervo, L. 2008. Oikeudenkäynnin oikeudenmukaisuusvaatimus. Juva: WS Bookwell Oy.

Frände, D. 2005. Yleinen rikosoikeus. Helsinki: Edita Prima Oy.

Frände, D., Havansi, E., Koulu, R., Lappalainen, J., Niemi, J., Nylund, A., Rautio, J., Sihto, J., Virolainen, J. 2007. Prosessioikeus. Helsinki: WSOY.

Frände, D., Matikkala, J., Tapani, J., Tolvanen, M., Viljanen, P., Wahlberg, M. 2006. Keskeiset rikokset. Helsinki: Edita Publishing Oy.

Haapasalo, J., Kiesiläinen, K., Niemi-Kiesiläinen, J. 2000. Todistajanpsykologia ja todistajan-kuulustelu. Helsinki: Kauppakaari Oyj.

HE 6/1997. Hallituksen esitys Eduskunnalle oikeudenkäyttöä, viranomaisia ja yleistä järjestystä vastaan kohdistuvia rikoksia sekä seksuaalirikoksia koskevien säännösten uudistamiseksi.

Huovila, M. 1999. Todistelun välittömyys prosessuaalisten oikeusperiaatteiden valossa tarkasteltuna. Lakimies 1999/8.

Kärkkäinen, P. 1999. Perätön lausuma. Turku: Unipaps.

LaVM 3/1998. Lakivaliokunnan mietintö - Hallituksen esitys Eduskunnalle oikeudenkäyttöä, viranomaisia ja yleistä järjestystä vastaan kohdistuvia rikoksia sekä seksuaalirikoksia koskevien säännösten uudistamiseksi.

Pölönen, P. 2003. Henkilötodistelu rikosprosessissa. Jyväskylä: Gummerrus Kirjapaino Oy.

Salminen, J. 2008. Näkökulmia perusoikeuksiin. Helsinki: Hakapaino Oy.

Santtila, P., Weizmann-Henelius, G. 2008. Oikeuspsykologia. Porvoo: WS Bookwell Oy.

Tolvanen, M. 2006. Asianosaisten ja tuomioistuimen roolit todistelussa. Lakimies 2006/7-8.

Viljanen, P. 2001. Asianosaisten totuusvelvollisuudesta rikosasioissa. Defensor Legis 2001/6.

Vuorenpää, M. 2003. Syyttäjää velvoittava objektiivisuusperiaate. Defensor Legis 2003/6.

Tilastot

Tilastokeskus, 2008. Käräjäoikeuksien rikosasioiden ratkaisut. (<http://www.tilastokeskus.fi/til/koikrr/>)

Tilastokeskus, 2007. Syytetyt, tuomitut ja rangaistukset. (<http://www.tilastokeskus.fi/til/syyttr/index.html>)

Tilastokeskus, 2008. Syyttäjän ratkaisut. (<http://www.tilastokeskus.fi/til/syytr/index.html>)